

Fale Alea 'o Tonga

**KO E MINITI 'O E
FEME'A'AKI
'A E
HOU'EIKIMĒMIPA
'O E
FALE ALEA 'O TONGA**

FIKA	27
'Aho	Tu'apulelulu 12 'Akosi, 2021

Fai 'i Nuku'alofa

HOU'EIKI MĒMIPA 'O E FALE ALEA

'Eiki Sea Fale Alea

Lord Fakafanua

'Eiki Fakafofonga Nōpele Fika 2, Vahefonua Ha'apai

Hou'eiki Minisitā Kapineti

'Eiki Palēmia

Dr. Pōhiva Tu'i'onetoa

'Eiki Tokoni Palēmia & 'Eiki Minisitā Fonua &

Lord Ma'afu Tukui'aulahi

Ngaahi Koloa Fakaenatula

'Eiki Minisitā Pa'anga & Palani Fakafofonga & Kasitomu mo e

Tevita Lavemaau

Tānaki Pa'anga Hu Mai

'Eiki Minisitā ki he 'Atakai, Fakamatala 'Ea, Ma'u'anga Ivi &

Poasi Mataele Tei

Ma'u'anga Fakamatala MEIDECC

Siaosi Sovaleni

'Eiki Minisitā Ako & Ako Ngāue

'Akosita Lavulavu

'Eiki Minisitā Ngaahi Ngāue Lalahi & Takimamata

Sāmiu Vaipulu

'Eiki Minisitā Lao mo e Pilisone

Vātau Hui

'Eiki Minisitā Ngaahi Ngāue Fakalotofofonga

Lord Tu'ilakepa

'Eiki Minisitā Ngoue & Toutai

Lord Nuku

'Eiki Minisitā Polisi & Tāmata Afi

'Amelia Tu'ipulotu

'Eiki Minisitā Mo'ui

Tatafu Moeaki

'Eiki Minisitā Fefakatau'aki & Fakalalakala Faka'ekonomika

Hou'eiki Fakafofonga Nōpele

Lord Tu'iha'angana

'Eiki Fakafofonga Nōpele Fika 1 Ha'apai

Lord Tu'ivakanō

'Eiki Fakafofonga Nōpele Fika 1 Tongatapu.

Lord Vaha'i

'Eiki Fakafofonga Nōpele Fika 3 Tongatapu

Lord Tu'i'āfītu

'Eiki Fakafofonga Nōpele Fika 2 Vava'u.

Lord Fusitu'a

'Eiki Fakafofonga Nōpele Ongo Niua

Kau Fakafofonga Kakai

Fakafofonga Kakai 1, Tongatapu

Siaosi Vailahi Pōhiva

Fakafofonga Kakai 2, Tongatapu

Sēmisi Kioa Lafu Sika

Fakafofonga Kakai 4, Tongatapu

Māteni Tapueluelu

Fakafofonga Kakai 5, Tongatapu

Losaline Mā'asi

Fakafofonga Kakai 7, Tongatapu

Sione Vuna Fa'otusia

Fakafofonga Kakai 8, Tongatapu

Sēmisi Taelangi Fakahau

Fakafofonga Kakai 9, Tongatapu

Penisimani 'Epenisa Fifita

Fakafofonga Kakai 12, Ha'apai

Mo'ale Finau

Fakafofonga Kakai 13, Ha'apai

Veivosa Light of Life Taka

Fakafofonga Kakai 14, Vava'u

Dr. Saia Ma'u Piukala

FALE ALEA 'O TONGA

'ASENITA FAKAANGAANGA FIKA 27/2021

FAKATAHA 'A E FALE ALEA 'O TONGA

'Aho: Tu'apulelulu 12 'o 'Akosi, 2021

Taimi: 10.00 am

Fika 01		Lotu
Fika 02		Ui 'o e Hou'eiki Memipa 'o e Fale Alea
Fika 03		<i>Me'a 'a e 'Eiki Sea 'o e Fale Alea</i>
Fika 04		NGAAHI LIPOOTI KOMITI (FAKAHU MAI 'O E NGAahi LAO FAKAANGAANGA TAAUTAHA):
	4.1	Lipooti Fika 1/2021 'a e Komiti Tu'uma'u ki he Lao <ul style="list-style-type: none"> Fekau'aki mo e Lao Fakaangaanga (Fakatonutonu) ki he Lao ki he Fe'alu'aki 2021 (Lao Fika 17/2021)
	4.2	Lipooti Fika 2/2021 'a e Komiti Tu'uma'u ki he Lao <ul style="list-style-type: none"> Fekau'aki mo e Lao Fakaangaanga (Fakatonutonu) ki he Kau 'Ofisa Fakavahefonua mo e Kau 'Ofisa Kolo 2021 (Lao Fika 18/2021)
	4.3	Lipooti Fika 3/2021 'a e Komiti Tu'uma'u ki he Lao <ul style="list-style-type: none"> Fekau'aki mo e Lao Fakaangaanga (Fakatonutonu) ki he Fale Alea 2021 (Lao Fika 23/2021)
	4.4	Lipooti Fika 4/2021 'a e Komiti Tu'uma'u ki he Lao <ul style="list-style-type: none"> Fekau'aki mo e Lao Fakaangaanga (Fakatonutonu) ki he Ngaahi Koloa Faito'o 2021 (Lao Fika 20A/2021) Fekau'aki mo e Lao Fakaangaanga (Fakatonutonu) ki hono Pule'i 'o e Ngaahi Koloa Faito'o Ta'efakalao 2021 (Lao Fika 21A/2021)
	4.5	Lipooti Fika 5/2021 'a e Komiti Tu'uma'u ki he Lao <ul style="list-style-type: none"> Fekau'aki mo e Lao Fakaangaanga ki he Ngaahi Faito'o Kona 2021 (Lao Fika 22/2021)

	4.6	Lipooti Fika 6/2021 ‘a e Komiti Tu’uma’u ki he Lao <ul style="list-style-type: none"> • Fekau’aki mo e Lao Fakaangaanga (Fakatonutonu)(Fika 3) ki he Lao ‘o e Konisitutone ‘o Tonga 2021 (Lao Fika 24A/2021)
Fika 05		NGAAHI LIPOOTI FAKATA’U:
	5.1	Lipooti Fakata’u ‘a e ‘Ofisi Palemia 2020-2021
Fika 06		Kelesi

Fakahokohoko e peesi

Fale Alea ‘o Tonga	6
Lotu	6
Ui ‘a e Fale	6
Me’a e Sea.....	7
Fakama’ala’ala ‘a e ‘Eiki Sea ki he founa ngāue ‘a e Fale ki he Lao Fakaangaanga taautaha	7
Me’a e ‘Eiki Minisita Mou’i ki he ngaahi faito’o huhu malu’i kuo tu’uta mai ki Tonga ni	7
Fakama’ala’ala ‘a e Sea Komiti Tu’uma’u ki he Lao fekau’aki mo ‘enau lipooti.....	9
Kole fakama’ala’ala ‘a e ‘Eiki Minisita Polisi ki he mou’a ‘o e Lao Fakaangaanga fo’ou	11
Tali ‘a e Sea Komiti Tu’uma’u ki he Lao ki he kole fakama’ala’ala mei he Minisita Polisi.....	11
Pāloti ki he lau ‘uluaki ‘a e Lao Fakaangaanga Fakatonutonu ki he Lao ki he Fe’alu’aki 2021	13
Lipooti mei he Komiti Lao fekau’aki mo e Lao Fakaangaanga Fakatonutonu ki he Kau ‘Ofisa fakavahefonua mo e Kau ‘Ofisakolo 2021	17
Pāloti fakalukufua ki he Lipooti Fika 2-6 ‘a e Komiti Tu’uma’u ki he Lao.....	20
Fakamatala nounou fekau’aki mo e Lao Fakaangaanga Fakatonutonu ki he Kau ‘Ofisa Fakavahefonua mo e kau ‘Ofisakolo 2021	21
Fakamatala nounou ki he Lao Fakaangaanga Fakatonutonu ki he Fale Alea.....	23
Lau ‘uluaki ‘a e Lao Fakaangaanga Fakatonutonu ki he Fale Alea 2021	24
Fakamatala nounou ki he Lao Fakaangaanga Fakatonutonu ki he Ngaahi Koloa Faito’o	25
Fakamatala nounou ki he Lao Fakaangaanga Fakatonutonu ki hono Pule’i ‘a e Ngaahi Faito’o Ta’efakalao	27
Lau ‘uluaki ‘a e Lao Fakaangaanga Fakatonutonu ki hono Pule’i ‘o e Ngaahi Faito’o Ta’efakalao 2021	28
Pāloti ki he Lao Fakaangaanga ki hono Pule’i ‘o e Ngaahi Faito’o Ta’efakalao 2021	29
Lau ‘uluaki ‘a e Lao Fakaangaanga ki he Ngaahi Faito’o Kona 2021	30
Lau ‘uluaki ‘a e Lao Fakaangaanga Fakatonutonu Fika 3 ki he Lao ‘o e Konisitūtone ‘o Tonga 2021.....	31
Lipooti Fakata’u ‘a e ‘Ofisi Palēmia ki he 2020/21	32
Fokotu’u Tongatapu 4 ke tukuhifo e Lipooti Fakata’u ‘a e ‘Ofisi Palēmia 2020/2021 ki he Komiti Kakato.....	33
Kelesi.....	33

Fale Alea ‘o Tonga

Aho: Tu’apulelulu 12 ‘Aokosi, 2021

Taimi: 1005-1010

Sātini Le’o: Me’a mai ‘Eiki Sea e Fale Aleá (*Lord Fakafanua*).

Eiki Sea: Mālō homou laumālie Hou’eiki, kole atu ke mou hiva mai e lotu e ‘Eiki.

Lotu

(*Na’e kau kotoa e Hou’eiki Mēmipá hono hiva’i e lotu ‘a e ‘Eiki.*)

Eiki Sea: Kalaké ke ui e Hou’eiki Mēmipa ‘o e Falé.

Ui ‘a e Fale

Kalake Tēpile: Tapu mo e ‘Eiki Sea ‘o e Fale Aleá, tapu mo e ‘Eiki Palēmiá mo e Hou’eiki Minisitā e Kapinetí, tapu mo e Hou’eiki Fakafofonga ‘o e Hou’eiki Nōpele ‘o ‘Ene ‘Afió pea tapu mo e Hou’eiki Fakafofonga ‘o e Kakai, kae ‘atā ke fakahoko hono ui ‘o e Falé ki he ‘aho ní, ‘aho Tu’apulelulu 12 ‘o ‘Akosi, 2021.

‘Eiki Sea ‘o e Fale Alea, ‘Eiki Palēmia, ‘Eiki Tokoni Palēmia, ‘Eiki Minisitā Pa’anga mo Palani Fakafonua, ‘Eiki Minisitā ‘o e *MEIDECC*, ‘Eiki Minisitā Ako mo e Ako Ngāue, ‘Eiki Minisitā ki he Ngaahi Ngāue Lalahi mo e Takimamata, ‘Eiki Minisitā Lao mo e Pilisone, ‘Eiki Minisitā ki he Ngaahi Ngāue Fakalotofonua, ‘Eiki Minisitā Ngoue, Me’atokoni, Ngaahi Vao’akau mo e Toutai, ‘Eiki Minisitā Polisi mo e Ngāue Tāmate Afi, ‘Eiki Minisitā Mo’ui, ‘Eiki Minisitā Fefakatau’aki mo e Fakalalakaka Faka’ekonōmika, ‘Eiki Nōpele Tu’iha’angana, ‘Eiki Nōpele Tu’ivakanō, ‘Eiki Nōpele Vaha’i, ‘Eiki Nōpele Tu’i’āfitu, ‘Eiki Nōpele Fusitu’a, Siaosi Vailahi Pohiva, Semisi Kioa Lafu Sika, Mateni Tapueluelu, Losaline Ma’asi, Sione Vuna Fa’otusia, Semisi Tauelangí Fakahau, Penisimani ‘Epenisa Fifita, Mo’ale Finau, Veivosa *Light of Life* Taka, Saia Ma’u Piukala.

<002>

Taimi: 1010-1015

Kalake Tēpile: Sea kole ke u toe fakaongo mu’a.

Eiki Sea: ‘Io.

Kalake Tēpile: ‘Eiki Minisitā ‘o e *MEIDECC*, ‘Eiki Minisitā Polisi, ‘Eiki Minisitā Fefakatau’aki. Sea ko e ngata’anga e taliui, ko e poaki, ‘oku poaki toki me’a tomui mai ‘a e ‘Eiki Minisitā Pa’anga, pea pehē ki he ‘Eiki Minisitā Ako. Kei hoko atu ‘a e poaki ‘a ‘Eiki Nōpele Vaha’i, pea ko e poaki tengetange ‘a Sione Vuna Fa’otusia. Ko e Hou’eiki Mēmipa ‘oku ‘ikai ke tali mai honau ui, ‘oku ‘i ai ‘a e tui ‘oku nau me’a tomui mai pē. Mālō ‘Eiki Sea.

Me'a e Sea

Eiki Sea: Fakatapu ki he 'afio 'a e Ta'ehāmai 'i hotau lotolotonga, tapu pea mo e Hau 'o e 'otu Tonga, Tama Tu'i Tupou VI, kae 'uma'ā 'a e Ta'ahine Kuini Nanasipau'u, tapu atu ki he 'Eiki Palēmia kae 'uma'ā 'a e Hou'eiki Minisitā. Tapu atu ki he Hou'eiki Fakafofonga 'o e kau Nōpele, tapu atu ki he Hou'eiki Fakafofonga 'o e Kakai.

Mālō ho'omou laumālie lelei 'i he pongipongi ni Hou'eiki, ko 'etau foki mai 'i he 'aho ni, koe'uhi ko e ngaahi Lao Fakaangaanga Taautaha 'oku tēpile'i atu 'i he 'etau 'asenita fika 4, ka te u ki'i fakamanatu atu pē 'etau founa ngāue.

Fakama'ala'ala 'a e 'Eiki Sea ki he founa ngāue 'a e Fale ki he Lao Fakaangaanga taautaha

Ko e Lao Fakaangaanga Taautaha 'oku tu'utu'uni ki ai 'etau ngaahi tu'utu'uni ko eni 'i Fale Alea, kupu 125, 126 mo e 127, 'a ia ko e kupu 127 'oku tu'utu'uni ai ko e ngaahi Lao Fakaangaanga Taautaha, kuopau ke tu'utu'uni 'a e Sea ke tukuhifo ki he Komiti Lao, ke fai hono vakai'i kimu'a pea toki tēpile 'i he Fale ni ke lau 'uluaki.

'A ia ko e kotoa 'o e ngaahi Lao Fakaangaanga Taautaha ko eni, 'i ai e fika 4.1 ki he 4.6 kuo kakato 'a e ngāue 'a e Komiti Lao ki ai. Pea fakatatau ki he 'etau Tohi Tu'utu'uni ko eni kuo fakafoki mai ke līpooti mai 'a e Komiti Lao.

Te u 'uluaki tuku 'a e faingamālie ki he Sea 'o e Komiti Lao ke 'omai 'ene līpooti, ka tali 'a e līpooti 'a e Komiti Lao, pea te tau toki hoko atu leva ki hono lau 'uluaki 'a e ngaahi Lao Fakaangaanga Taautaha ko eni. Ka kimu'a pea tau hoko atu ki he 'etau 'asenita 'oku 'i ai 'a e me'a 'oku mahu'inga 'oku fie me'a mai ki ai 'a e 'Eiki Minisitā Mo'ui, te u tuku atu ho'o miniti 'e 5 kimu'a pea tau foki ki he 'etau 'asenita, me'a mai 'Eiki Minisitā.

Me'a e 'Eiki Minisita Mou'i ki he ngaahi faito'o huhu malu'i kuo tu'uta mai ki Tonga ni

Eiki Minisitā Mo'ui: Tapu pea mo e Feitu'una 'Eiki Sea, tapu pea mo e 'Eiki Palēmia mo e Hou'eiki Kapineti, tapu mo e Hou'eiki Nōpele kae 'uma'ā 'a e Hou'eiki Fakafofonga 'o e Kakai, mālō Sea 'a e ma'u faingamālie ki he pongipongi ni.

'I he 'aho Tusite hono 10 'o 'Akosi na'e tu'uta mai ai ki Tonga ni 'a e huhu malu'i 'e tahamano ko e 'omai fakahangatonu ia mei he Pule'anga 'Aositelelia ko e tokoni mai ia 'a 'Aositelelia ko hono 'uhinga na'e 'i ai 'a e ki'i toloi si'i 'i he ngaahi polokalama tokoni mai ki Tonga ni ki he huhu malu'i pea na'e fakahoko ai 'a e kole fakavavevave ki 'Aositelelia mei Vava'u, pea 'i he anga'ofa 'a e 'Eiki Palēmia 'o 'Aositelelia, *Hon. Scott Morrison*, kae 'uma'ā 'a e *Senator the Hon. Marise Payne and Hon. Zed Seselja*, na'e 'omai ai 'a e huhu malu'i ko eni pea na'e tu'uta mai 'i he Tusite pea 'oku 'i ai 'a e fakamālō lahi ki he *His Excellency Nicholas Murphy* 'i he tokoni fakavavevave ki he tokoni ko ia ki he *deployment* 'i Tonga ni 'a e huhu malu'i, 'a ia 'oku lele fakavavevave foki *expede* 'a e *deployment* ko eni.

'Eiki Sea ko e ki'i fakahoko atu pē ko e huhu malu'i ko ia 'oku lolotonga lele 'i Vava'u Lahi ko e toko 7,382 kuo nau fakahoko 'a e huhu malu'i, *first dose* 'a ia ko e peseti ia 'e 87...

Taimi: 1015-1020

'Eiki Minisitā Mo'ui: ... mei he toko 8,300 'oku tāketi ki ai 'a e huhu'i malu'i ki Vava'u pea 'oku 'i ai 'a e fakamālō lahi ki he 'Eiki Kōvana, Nōpele 'o Tongatapu Fika 1 kae 'uma'ā 'a e Hou'eiki Nōpele 'o Vava'u Lahi, 'Eiki Minisitā Lao kae 'uma'ā 'a e kau Fakafofonga Fale Alea kau *front liners* kae 'uma'ā e Faifekau pule kae 'uma'ā 'a e Faifekau Sea kau pule fakavahe kau 'ofisakolo, polisi fakakolo mo kinautolu e kau fine'eiki, tangata'eiki mei he tukui motu mo e kakai kotoa 'o Vava'u lahi 'i he poupou lahi na'e fakahoko ki he timi kuo foki mai 'a e timi ka 'oku kei lele pē faka'osi'osi ki he timi pē ko ia 'i Vava'u 'e *Dr. Lavakei'aho* mo *Sister Meliame Tupou* ko e mamata ma'u pē 'a e finemotu'a ni ki he huhu malu'i ko e 'ofa fonua mo'oni mo e faka'apa'apa mo e feveitokai'aki mo e fakahaofi e ki'i fo'i piliote pea mo hono taukave'i 'a e mo'oni mo e totonu 'i he taimi faingata'a ko eni, *every jab saves life* ki he ki'i fo'i piliote ki he *Kingdom of Tonga*.

'Eiki Sea ko e faka'osi pē kuo 'osi *fully vaccinated* 'i Tongatapu ni 'a e toko 25,372 'o a'u mai ki he pongipongi ni. 'A ia 'oku toe ke fakahoko atu e ngāue ki 'Eua pea ko e toko 3 afe tupu si'i pē ke nau *fully vaccinated* mei he *first dose*. 'Oku 'i ai 'a e polokalama 'a e Potungāue Mo'ui 'e hoko atu ai pē ki Ha'apai 'i he mahina ni pē 'Akosi kā 'i Sepitema ki he Ongo Niua fakamālō lahi atu 'Eiki Sea 'i he ma'u faingamālie e pongipongi ni.

'Eiki Sea: Fakamālō atu ki he 'Eiki Minisitā Mo'ui 'i he lipooti fekau'aki pea mo e huhu malu'i. Hou'eiki tau foki mai ki he'etau 'asenita 'a ia ko e Lipooti Fika 1/2021 Komiti Tu'uma'u ki he Lao fekau'aki eni mo e Lao Fakaangaanga Fakatonutonu ki he Lao ki he Fe'alu'aki 2021. Ko e Lao Fika 17 ia 'o e 2021. Kole atu ki he Kalake ke lau mai e tohi ke fakahū mai'aki e Lipooti Fika 1.

Kalake Tēpile: Tapu ki he 'Eiki Sea, 'Eiki Palēmia mo e Hou'eiki Mēmipa Kakato e Fale, kae 'atā ke lau atu 'a e Lipooti Fika 1/2021 Komiti Tu'uma'u ki he Lao.

'Aho 9 'o 'Aokosi 2021.

Lord Fakafanua,
'Eiki Sea Fale Alea 'o Tonga,
Nuku'alofa.

'Eiki Sea,

'Oku ou fakahoko atu ki he Feitu'una 'a e Lipooti Fika 1/2021 Komiti Tu'uma'u ki he Lao ke me'a ki ai 'a e Feitu'una mo e Hou'eiki Mēmipa 'o e Fale Alea 'o Tonga.

'Oku fekau'aki 'a e Lipooti ko eni mo e Lao Fakaangaanga Fika 17/2021 Lao Fakaangaanga Fakatonutonu ki he Lao ki he Fe'alu'aki 2021.

Faka'apa'apa atu

Fakamo'oni
Honorable Mo'ale Finau
Sea Komiti Tu'uma'u ki he Lao.

Fakama'ala'ala 'a e Sea Komiti Tu'uma'u ki he Lao fekau'aki mo 'enau lipooti

'Eiki Sea: Kole atu ki he Sea 'o e Komiti Tu'uma'u ki he Lao ke kātaki 'o lipooti mai ki he Fale.

Mo'ale Finau: Tapu atu ki he Feitu'una 'Eiki Sea, tapu atu ki he 'Eiki Palēmia pehē ki he Hou'eiki Mēmipa 'o e Fale Alea 'o Tonga. Sea 'oku ou fiefia he faingamālie ko eni ke fai atu ha ki'i lipooti. 'Oku ou kole pē Hou'eiki ke tau me'a hifo ki he ...mou me'a pē ki he peesi hoko ki he 'a eni 'oku 'asi ai 'a e Talateu pea te u to'oto'o kongokonga lalahi pē 'alu atu pē ki he ngāue 'a e komiti pea fokotu'u atu leva 'Eiki Sea.

Sea 'oku fakahoko 'a e lipooti ko eni 'i he'eku fakamālō'ia e ni'ihi ko eni 'oku nau fakahoko 'a e ngaahi tataki 'a e ngaahi fakataha ko eni pea 'i he'ene pehē 'oku tau a'u mai ki he tu'unga ko eni 'Eiki Sea ke fakahoko atu 'e he motu'a ni 'a e ola 'o e ngāue ne fakahoko 'e he komiti fekau'aki pea mo e Lao 'Eiki Sea.

'Eiki Sea na'e muimui pē 'a e komiti ki he Tu'utu'uni Faka-Fale Alea 'o hangē ko ia 'oku mou mea'i he Feitu'una kae pehē foki ki he Hou'eiki Sea pea ko e Lao Fakaangaanga ko eni na'e tukuhifo ia 'o fai hono fakataha'i 'Eiki Sea 'o fakatatau ki he Tu'utu'uni 'a e Kupu 127(2). 'A ia na'e vakai'i he komiti muimui'i atu pea mo e kupu 125(4) pea mo e 175(2). Kātoa e ngaahi 'ū kupu ko eni 'Eiki Sea 'oku fekau'aki ia pea mo e tu'utu'uni'i 'e he komiti 'a e Lao kotoa pē tautautefito ki he Lao fakatautaha, kuopau ke muimui 'i he ngaahi...

<007>

Taimi: 1020-1025

Mo'ale Finau : ... kaveinga ngāue ko ena 'oku tu'utu'uni 'e he lao 'a ena 'oku hā 'i he Talateu 'Eiki Sea. 'A ia ko e kupu si'i (4) 'o e kupu 125 kuo pau ke fakapapau'i 'e he Komiti 'Eiki Sea 'oku muimui 'a e tokotaha na'a ne fa'u 'a e lao, ke ne hanga 'o fai ha ki'i fakatotolo mo faka'eke'eke talanoa pea mo e ngaahi kupu fekau'aki kotoa pē fakapule'anga 'Eiki Sea fekau'aki pea mo e lao. Ko e konga mahu'inga foki ia 'Eiki Sea ko hono 'uhinga ke fakapapau'i, 'oku poupoua pea 'omi mei he ngaahi sekitoa mei he ngaahi kupu fakapule'anga 'a e ngaahi me'a kotoa pē kimu'a pea toki fou mai e lao ki he Fale Alea 'o Tonga. Ko e mahu'inga ia 'Eiki Sea hono muimui'i ko ē 'o e kupu 125 (4). Pea 'i he kupu si'i 175(2) 'Eiki Sea, 'oku ai e fo'i kaveinga ngāue 'e 5. Ki he motu'a ni 'Eiki Sea ko e konga mahu'inga taha 'eni kuo pau ke muimui ki ai 'a e tokotaha ko ē 'oku ne *draft* 'a e lao.

'Uluaki, 'Eiki Sea kuo pau ke hanga 'e he, ke 'omai e lao ko eni ke fakapapau'i 'oku 'ikai ke 'i ai ha fa'ahinga kupu 'i he lao fo'ou pē ko e Lao Fakaangaanga 'e fepaki mo e Konisitūtone 'o e fonua 'Eiki Sea. Ki he motu'a ni 'Eiki Sea, ko e kupu mahu'inga eni. 'Eiki Sea 'oku mahu'inga pē ke u ki'i lave ki heni he 'oku ou fakatokanga'i hifo ko e 'aho ni ia 'Eiki Sea meimei kakato pē he motu'a ni, koe'uhi ko e 'osi pē 'a e fo'i lao ko eni 'Eiki Sea he'ikai ke u toe *refer* au ia ki he kupu ngāue. Te u meimei 'alu atu pē au ia ki he lao 'Eiki Sea koe'uhi 'oku tau 'osi, ko u 'osi lava au ke u hanga 'o lave'i atu 'Eiki Sea pea lava ke mea'i 'e he kakai 'o e fonua 'a e 'uhinga mahu'inga 'o e Komiti Lao 'i he Fale Alea 'o Tonga. Kuo pau ke lau 'a e lao kotoa pē 'Eiki Sea 'e he Komiti, pea fakatotolo'i e Konisitūtone ke mahino 'oku 'ikai ke fepaki ha fa'ahinga kupu pē ko ha lea mo e Konisitūtone. Pea 'i he'ene pehē 'Eiki Sea, ko u 'oatu 'a e lipooti ko eni, 'osi hanga 'e he Komiti 'Eiki Sea 'o fai 'a e ngāue ko eni 'o lava lelei pea lipooti mai ia ha ngaahi fakataha'anga kotoa pē 'a e Komiti.

Konga hono ua 'Eiki Sea kuo pau ke vakai'i pē 'oku taau 'a e ngaahi lea 'oku ngāue'aki mei he Lao Fakaangaanga pea mo e fa'u ko ē 'o e lao angamaheni. 'Eiki Sea ko e ki'i konga ko eni 'oku mahu'inga ki he motu'a ni. Tautautefito ki he lao fakataautaha 'Eiki Sea koe'uhi 'oku 'i ai foki e taimi 'oku 'ikai ke maheni 'akimautolu ko eni fa'u lao fakataautaha ke fakapapau'i 'oku 'i ai hono ngaahi lea mo hono ngaahi, ke tatau mo e anga ko ē tu'u 'a e lao angamaheni. Ko e 'uhinga ia 'Eiki Sea he 'oku ou lave'i hifo ko e lao ko eni 'Eiki Sea ko e lao fakataautaha. Kuo pau leva ke 'eke 'e he Komiti ki he tokotaha fa'u lao, pē na'e muimui ke fakapapau'i ko e lea ko ia 'oku ne ngāue'aki, 'oku 'i loto pē 'o fakatatau mo e lao.

Ko e konga hoko kuo pau ke fakapapau'i 'a e me'a ko eni 'oku ui 'Eiki Sea ke vakai'i 'a e ngaahi hala fakakalama mo e sipela. 'Eiki Sea na'e muimui'i 'e he Komiti 'o fakapapau'i neongo ko e lao taautaha eni, na'e fakahū mai 'e he Mēmipa ka na'e vakai'i 'ikai ke 'i ai ha kalama fokotu'utu'u pē ko ha sētesi 'e hala 'o a'u pē ki he sipela.

Konga hono hoko 'Eiki Sea ko e fakapapau'i ko e lea faka-Pilitania mo e lea faka-Tonga 'oku na tatau. Mea'i pē ia 'e he Feitu'una 'Eiki Sea, lahi e taimi 'oku fakahū mai ai e Lao Fakaangaanga kuo lau atu e lea faka-Tonga ia 'oku kehe ia mei he lea faka-Pilitania. Kuo pau leva ke fai tu'utu'uni 'a e Komiti ki ai.

Ko e konga faka'osi 'Eiki Sea, kuo pau ke vakai'i hono fōtunga 'o e lao 'oku tatau tofu pē 'Eiki Sea mo e ngaahi lao angamaheni 'o e fonua. 'Eiki Sea ko u fokotu'u atu ne muimui'i 'e he Komiti kātoa kātoa 'a e ngaahi kupu ko eni pea ko u faka'amu pē ko e lipooti ko eni 'Eiki Sea na'e tali 'e he Komiti na'e muimui 'a e lao ko eni 'i he 'u konga fakalao kotoa pē 'Eiki Sea. Ko ia ai 'i he'ene pehē 'Eiki Sea kuo ma'opo'opo 'a e ngāue 'a e Komiti ko e ngaahi taumu'a ki he lao ko ena 'oku ha pē ia 'i hena 'a ena 'oku 'osi tufa atu kia kimoutolu e Hou'eiki. Fekau'aki pea mo e lao ko eni ko e lao foki eni 'Eiki Sea ko hono fakatonutonu 'o e tefito'i lao ko ia Fe'alu'aki ke holoki mei he pa'anga 'e 500 ko ē 'a e mo'ua ko ē 'i he 'ikai ke tui e leta, ki he pa'anga 'e 200 pea ko e Lao fakatonutonu 'oku tefito ia 'Eiki Sea. Pea 'i he'ene pehē 'Eiki Sea ko u tui 'oku fe'unga ka tau 'alu ki he peesi fakamuimui pea ko e fakamā'opo'opo 'ena 'emau fokotu'u pea 'oku tui 'a e Komiti na'e 'i ai 'a e 'Ateni Seniale, 'i ai mo e Minisitā Lao he Komiti ko eni 'Eiki Sea, Kalake 'a e Fale Alea, kakato ai mo e kau ngāue fa'u lao 'a e Fale Alea 'i he fakataha ko eni, pea na'a tau tui kotoa ...

<008>

Taimi: 1025-1030

Mo'ale Finau: ... kuo muimui'i 'e he Komiti 'a e ki'i fo'i Lao Fakaangaanga ko 'eni 'o paasi ke 'omi ki he Fale Alea ke fai hano lau ko ia ko u fokotu'u atu 'Eiki Sea ke tali mu'a 'a e Lipooti Fika 1 'a e Komiti Tu'uma'u ki he Lao pea ke lau 'uluaki 'i Fale Alea 'a e Lao ko 'eni 'Eiki Sea pea ko e fokotu'u ia 'oku 'oatu mei he motu'a ni 'Eiki Sea mālō.

'Eiki Sea: Kole atu ki he Kalake ke tau pālōti. Ko ia 'oku loto ke tau tali 'a e Lipooti Fika 1 e Komiti Tu'uma'u ki he Lao ...

'Eiki Minisitā Polisi: Sea kātaki pē mu'a Sea ko e ...

'Eiki Sea: 'Eiki Minisitā Polisi?

Kole fakama'ala'ala 'a e 'Eiki Minisita Polisi ki he mou'a 'o e Lao Fakaangaanga fo'ou

'Eiki Minisitā Polisi: Ko 'eku ki'i kole pē mu'a 'Eiki Sea ki he Sea ke ne hanga toe fakama'ala'ala ange 'a e mo'ua 'ene holo ko ē pea mei he 500 ki he 200 mo e tu'unga 'oku fa'a fai ai e lāunga 'a e kakai pē ko e *spot fine* eni 'o mo'ua 'i hono ma'u pē ko e tukuange ki he Fakamaau ke ne toki hanga 'o, ko e kole pē ki he me'a ke ne hanga 'o fakama'ala'ala mai pē kongā ko ia 'a hono, hono hiki e tikite pea mo hono fakamo'ua'i e kakai pē 'oku 'alu ki he Fakamaau'anga pē 'oku totongi pau pē 'i he tu'unga ko ē 'oku ma'u ai. Mālō Sea.

Tali 'a e Sea Komiti Tu'uma'u ki he Lao ki he kole fakama'ala'ala mei he Minisita Polisi

Mo'ale Finau: Mālō Sea kapau te mou me'a pē Hou'eiki 'i he kongā ko ena ko e tefito'i taumu'a 'o e Lao Fakaangaanga ke holoki 'a e mo'ua 'oku tu'utu'uni 'e he laó 'o holoki ia 'a ia 'oku 'ikai ke tui e leta mei he pa'anga 'e 500 ki he pa'anga 'e 200 'a ia ko e kongā hono hoko leva 'Eiki Sea hangē kiate au ko e mahino 'a e motu'a ni kapau 'e tokoni mai pē Minisitā Lao 'i he mahino 'a e motu'a ni ki he lao ko eni 'Eiki Sea 'oku ko e *spot fine* foki ia 'oku 'ikai foki ke 'i ai ha *spot*, ko e *spot fine* taimi ni ko e pa'anga 'e 500 ko e *spot fine* ia 'a ia ko e ma'u pē ko ē he polisi 500 tukukehe kapau 'e 'alu kita ki he hopo 'oku 'i ai e mafai foki ia e Fakamaau ke ne hanga 'o tukuhifo 'i he Fakamaau ia fakatatau ki he hopo. Ka ko u tui ko e lao ko eni 'Eiki Sea ko e holo 'o *spot fine* he 200. Mahalo ko e lao ia ko eni. Holo mei he 500 'osi *spot fine* 'i he 200 ko e pa'anga 'e 200 'a ia kapau 'e ma'u kita he hala ko e 200 ko e lao fo'ou ia. 'Oku 'ikai ko e 500. Ko e fokotu'u ia pea kapau, pea kapau mahalo te ke 'alu ki he hopo kapau he'ikai ke ue'i e ki'i fo'i lao ko ē ki he Fakamaau 'e toki lava e Fakamaau ia 'o tukuhifo mei he 200 ki lalo 'i he hopo. Ko e taimi ni foki ia 'oku 500 pea ko e fokotu'u ko eni ke 200 'a e *spot fine* pea toki 'atā pē Fakamaau ia ke ne holoki.

'Eiki Sea: Mahalo te u kole ki he 'Eiki Minisitā Lao ke ne tokoni mai he fakama'ala'ala *issue* ko eni ne 'osi tālānga'i pē ia he Komiti Lao.

'Eiki Minisitā Lao: Tapu mo e Seá tapu mo e 'Eiki Palēmiá mo e Hou'eiki Mēmipa 'o e Falé. 'Eiki Sea ko e fo'i Lao Fakaangaanga ni 'oku, 'oku 'ikai foki ke fai ha *seat belt* ia ha vaka ē. Ka ko e feinga'i pē foki eni ke malu'i e mo'ui 'a e kakai ka ko e natula ko ē 'o e 'o e fo'i laó 'Eiki Sea 'oku 'uhinga pē ia ki he tēpile 4. 'Oku 'ikai ko e laó, ko e tēpile 4 'a ia na'e 'uhinga ki ai mo e mo e 'Ateni Seniale koe'uhí ko e natula ia 'o e *spot fine* ke 'ai pē ke ngata he 200. Tu'uma'u pē laó ia tefito'i lao ia 'i he 500 ko e *spot fine* koe'uhí ke 200 ke faingofua ki he kakaí kapau 'e 'alu ia 'o fai mo totongi kae 'ikai toe hopo he ko e natula foki ke hopo ia pea toki holoki. Ka ko hono fakafaingofua'i ange ko ē ki he kakaí ko e fakatonotonu ke fakahangatonu pē ia ki he tēpile 4. Tu'uma'u pē laó kae tēpile 4 ko ē 'oku ngāue'aki 'e he Polisi ki he *spot fine* ke ngāue ki ai 'a e 200 ko eni 'oku 'uhinga mai ki ai e Lao Fakaangaanga. Mālō Sea.

'Eiki Sea: Hou'eiki 'oku mou feme'a'aki moutolu he fo'i tefito'i laó ka ko e fatongia na'e tuku ki he Komiti Lao ke nau fakapapau'i fakatatau ki he'etau tohi tu'utu'uni 'oku taau mo fe'unga e lao ko eni ke hoko atu e ngāue ki ai e Fale ni ko eni 'oku me'a mai he Sea ko eni e Komiti Lao 'osi fe'unga e ngāue e Komiti Lao ka tau hoko atu hili e lau 'uluaki 'e toe fakafoki pē 'eni ki he Komiti Lao ke hoko atu 'enau fatongia fakatatau ki he'etau tohi tu'utu'uni ko e taimi te mou feme'a'aki ko ē 'i he tefito'i lao 'i he taimi ko ē 'oku fakafoki mai ai ke lau tu'o

ua ke mou mea'i pē ko 'etau founa ngāue nau kamata mai he pongipongi ni hono fakama'ala'ala atu ke mou toki feme'a'aki fekau'aki pea mo e ngaahi pōini 'i he laó hili 'etau tali 'a e Lipooti e Komiti Laó. Kole atu ki he Kalaké ke tau pāloti ko ia 'oku loto ke tau tali 'a e Lipooti Fika 1/2021 'o e Komiti Tu'uma'u ki he Lao fakahā mai ho nima.

<009>

Taimi: 1130-1135

Kalake Tepile: Sea 'oku loto ki ai 'a Siaso Pohiva, Semisi Sika, Mateni Tapueluelu, Losaline Ma'asi, Semisi Fakahau, Penisimani Fifita, Mo'ale Finau, 'Eiki Minisitā Mo'ui, 'Eiki Minisitā Ngaahi Ngāue Fakalotofonua, 'Eiki Palēmia, 'Eiki Minisitā Ako, 'Eiki Minisitā Lao, 'Eiki Minisitā Ngoue, 'Eiki Minisitā Polisi, 'Eiki Minisitā Fefakatau'aki, Veivosa Taka, Saia Piukala, 'Eiki Nōpele Tu'ivakanō, 'Eiki Nōpele Tu'i'āfitu, loto ki ai toko 19.

'Eiki Sea: Ko ia 'oku 'ikai, 'ikai loto ke tali 'a e komiti, 'a e lipooti fika 'uluaki 'a e Komiti Tu'uma'u ki he Laó fakahā mai ho nima.

Kalake Tepile: 'Ikai ha fakahā loto ki ai 'Eiki Sea.

'Eiki Sea: Mālō, Hou'eiki te tau hoko atu ki he fo'i tefito'i Laó, 'i he faingamālie ko ení te u tuku ki he *sponsor* e Lao Fakaangaanga fika 17 'o e 2021, Fakafofonga Ha'apaí ke tuku mai ha'á ne fakamatala nounou, 'ikai toe laka hake he miniti 5.

Veivosa Taka: Tapu pea mo e 'Eiki Seá, tapu ki he Hou'eiki Nōpelé, fakatapu mavahe ki he Palēmiá ka e 'uma'ā Hou'eiki Minisitā, fakatapu atu ki he kau Fakafofonga 'o e kakaí. 'Eiki Sea hangē koia kuo mea'i 'e he Feitu'una 'oku makatu'unga e kolé pea mo e kole ke fakatonutonu 'a e Lao ko ení Kupu 39 mo e Kupu 54 koe'uhingá 'Eiki Sea ko e tu'unga 'oku 'i ai e kaingá he taimi ní. 'Oku 'ikai ke nau lava *afford* tu'unga meí he mahaki faka'auha mo e fakataputapui he 'ikai ke nau lava 'o ma'u ha *income* lelei fē'unga ke fakahoko'aki e ngaahi tu'unga ko ení 'Eiki Sea. Mole ke mama'o 'oku 'i ai ha fakafepaki ki he tu'utu'ú ni 'a e Laó ka koe anga pe tautapa meí he kakai e fonuá fekau'aki pea mo e kole ke fakatonutonu. Kupu 39 (5), 54(6). 'Eiki Sea ko e makatu'unga ia e kolé, hangē pe ko e me'a na'e me'a ki ai e 'Eiki Minisitā ko e fakatonutonu e Kupu (4) ke tamate'i 'a e 500 'a e tautea koia ko e hia he 'ikai ke tui he kakai lalahi e letá'aki e fetongi'aki ia e 200 pea 'oku ou tui 'Eiki Sea ko e kole pe ia ki he Hou'eiki Pule'angá ke nau laumālie lelei 'i he fokotu'u mo e tautapa 'oku 'oatu ki he Feitu'una 'Eiki Sea mo e Fale 'Eiki ni, mālō 'aupito.

'Eiki Sea: Kole atu ki he kalake ke tau lau 'uluaki, Lao Fakaangaanga taautaha Fika 17/ 2021, Lao Fakaangaanga Fakatonutonu ki he Lao ki he Fē'alu'akí.

Kalake Tepile:

LAO FAKAANGAANGA FAKATONUTONU KI HE LAO KI HE FĒ'ALU'AKI 2021

KO E LAO FAKAANGAANGA KI HE LAO KE FAKATONUTONU 'A E LAO KI HE FĒ'ALU'AKI.

'OKU TU'UTU'UNI 'e he Tu'i mo e Fale Alea 'o Tonga 'i he Fakataha Alea 'o e Pule'anga 'o pehe:

1 Hingoa nounou

(1) 'E ui 'a e Lao ni ko e Lao (Fakatonutonu) Ki he Lao ki he Fē'alu'aki 2021

'Eiki Sea: Ko ia 'oku loto ke tau tali hono lau 'uluaki e Lao Fakaangaanga Fakatonutonu ki he Lao ki he Fē'alu'aki 2021, fakahā mai ho nimá.

Pāloti ki he lau 'uluaki 'a e Lao Fakaangaanga Fakatonutonu ki he Lao ki he Fe'alu'aki 2021

Kalake Tepile: Sea 'oku loto kiai 'a Siaosi Pohiva, Semisi Sika, Mateni Tapueluelu, Losaline Ma'asi, Semisi Taulangi Fakahau, Mo'ale Finau, 'Eiki Minisitā Mo'ui, 'Eiki Minisita Ngaahi Ngāue Fakalotofonua, 'Eiki Palēmia, 'Eiki Minisitā Ako, Eiki Minisitā Ngoue, Veivosa Taka, 'Eiki Nōpele Tu'ivakanō, 'Eiki Nōpele Tu'i'āfitu, loto ki ai toko 14.

'Eiki Sea: Koia pe 'oku 'ikai loto ke tali hono lau 'uluaki e Lao Fakaangaanga fakahā mai ho nima.

Kalake Tepile: 'Oku 'ikai ha fakahā loto kiai 'Eiki Sea.

'Eiki Sea: Mālō Hou'eiki, te u tukuhifo e Lao Fakaangaanga ko ení ki he Komiti

Veivosa Taka: 'Eiki Sea

'Eiki Sea: 'Eiki memipa Ha'apai

Veivosa Taka: Tapu mo e Feitu'una Sea, kole atu mo e fokotu'u ke tau hoko atu ai leva ke paloti'i e ki'i Lao ko ení ko e ki'i Lao faingofua pē. Pea kuo 'osi ma'ala'ala pe meí he Komiti Laó pea kuo tali mei ai, ko e fokotu'u pe ia 'Eiki Sea.

'Eiki Sea: 'Eiki Minisitā Lao, 'ikai? 'Eiki Minisitā Ngoue.

<010>

Taimi: 1035-1040

'Eiki Minisitā Ngoue: Sea tapu pea mo e Feitu'una. Kole pē ke u hūfanga atu he fakatapu kuo 'osi hono aofakí. Ko u fakaongoongo atu pē au pe ko e hā e tu'utu'uni 'a e Feitu'una ki he fokotu'u ko ē fakatatau mo 'etau Tohi Tu'utu'uni 'Eiki Sea.

'Eiki Sea: Ko ia fiema'u pē ke tau pāloti e fokotu'u ko ení 'o kapau 'e tali he Falé pea 'e hoko atu leva fakatatau ki he'ene fokotu'u ...

'Eiki Minisitā Ngoue: Ko u fakaongoongo atú Sea pe 'oku 'i ai ha pou pou. Kapau 'oku 'ikai ke 'i ai ha pou pou pea 'oku 'ikai tonu ke fai ha pāloti.

'Eiki Sea: Ko ia ko u fakatokanga'i. Ko u fakaongoongo atu pe ko ho'o me'a mai ...

'Eiki Minisitā Ngoue: Ko e me'a ia ko u fakaongoongo atu ai ki he Feitu'una.

‘Eiki Sea: Hou’eiki ‘oku ‘i ai ha pou pou ki he fokotu’u ko eni e Fakafofongá? ‘Oku ‘i ai e pou pou. Kole atu ki he Kalaké ke tau pāloti e fokotu’ú.

Ko ia ‘oku loto ke tau tali e fokotu’u e Fakafofonga Ha’apai na’e pou pou’i ke hoko atu ki hono lau 2.

Siaosi Pohiva: Sea fakamolemole.

‘Eiki Sea: Tongatapu 1.

Siaosi Pohiva: ‘Ikai ke lava ke fokotu’u ke tuku hifo ke fai hano alea’i e fo’i lao ko ení. Ko u loto ke u fai ha’aku ki’i fakamalanga ai Sea.

‘Eiki Sea: Kātaki Tongatapu 1 ko e hā ho fokotu’ú?

Siaosi Pohiva: Ko ‘eku kolé pe ‘ikai ke lava ke tuku hifo ke tau ki’i tālanga’i e ki’i fo’i lao ko ení he ‘oku ‘i ai e me’a ‘oku ou tokanga ki ai.

‘Eiki Sea: Ko ‘etau founa fakatatau ki he Tohi Tu’utu’uní ‘oku tuku hifo eni ki he Komiti fekau’aki mo e lao ko ení ‘a ia ko e Komiti Tu’uma’u e Falé. Mahalo pē ko e Komiti Laó pe ko e Komiti Sosialé ka ‘oku tuku fakatafa’aki e tu’utu’uni ko iá ko e fokotu’u ko eni ‘oku tau lolotonga feme’a’aki ki ai ke ‘oua ‘e tuku hifo ki ha komiti kae hoko atu pē ki hono lau hono uá ke tālanga’i pē ‘i Falé ni.

Siaosi Pohiva: Mālō.

‘Eiki Sea: Kole atu ki he ...

Saia Piukala: Sea.

‘Eiki Minisitā Lao: Sea.

‘Eiki Sea: ‘Eiki Minisitā Lao.

‘Eiki Minisitā Lao: Tapu mo e Feitu’una Sea mo e Hou’eiki Mēmipa ‘o e Falé. ‘Eiki Sea na’e, ‘oku ou tui pē au ‘oku fakapotopoto ange pē tu’utu’uní kapau te tau foki ki he komiti pea toki ‘omai ki heni, he koe’uhí ‘oku ua e, ‘a e *version* ko eni ko ē he taimi ní. ‘I hono, ‘i he me’a ia ko ē he’eku ma’u ia ko ē ki he faka’uhinga ko ē ‘a e ‘Ateni Senialé ko e tēpile 4 ‘oku fiema’u ke fakatonutonú, ‘oku ‘ikai ko e laó. Mālō ‘Eiki Sea.

Saia Piukala: Sea tapu pea mo e Feitu’una Sea kae ‘uma’ā e Hou’eiki Mēmipa ‘o e Fale Aleá. Sea ko u pou pou atu Sea ke tuku hifo e lao ko ení ki he komiti. ‘Oku ‘i ai pē ‘a e fetō’aki ia heni Sea ‘i he faka’uhinga ‘a e Fakafofonga. Ko e tamate’i ‘a e fika ko ē ko e 500 kae fokotu’u ai e 200. Pea ‘oku ‘i ai pē ngaahi fokotu’u atu ia Sea pea mei he tēpilé Sea ki he tu’unga ko eni ‘oku ‘i ai e 200 *spot fine* ‘oku fu’u lahi ia Sea. Ka ‘oku ou tui ‘oku mahu’inga e lao ia ko ení ke talanoa’i fakalelei ki he lelei fakalukufua e kakai e fonuá. Ko e fokotu’ú pe ia Sea mo e pou pou ki he Minisitā Lao ke tuku mai he ‘oku ‘i ai ‘a e fetōkehekehe’aki ‘i he tēpilé pea mo e tefito’i laó. Mālō Sea.

‘Eiki Sea: Hou’eiki ‘oku ou mahino’i pē ‘oku tō kehekehe ‘a e ngaahi fiema’u ko eni ‘a e Falé kae tu’utu’uni ho’omou hikinima he pālōti. ‘A ia ko e hā pē homou lotó te tau iku pē ki he pālōti ke fakakakato e ngāue ko eni e Falé. Fakafofonga Ha’apai.

Veivosa Taka: Tapu pea mo e Feitu’una ‘Eiki Sea. Ko e ki’i fakahoha’a pē ‘Eiki Sea kae ‘uma’ā e Fale ‘Eiki ni. Ko e foomu 4 na’e ‘osi fehu’i pe ia ‘i he fakataha ‘a e komiti he Fakafofonga Tongatapu 4 pea ko e tali ki ai ‘a e AG ‘oku, ko e pehē he, pe ko e hā e tu’unga ko ē ki ai pea na’e fakatonutonu ia ke fakapekia e 500 kae fokotu’u e 200. Na’e ‘osi a’u pē ‘a e feme’a’aki ‘a e komiti ki ai. Mālō Sea.

Semisi Sika: Sea kātaki ka u ki’i tokoni atu.

‘Eiki Sea: Tongatapu 2.

Semisi Sika: Ko e fo’i fokotu’u fakatonutonu ko eni ko e liliu pē 200 ‘a e 500 ‘o 200 pea ‘oku ou tui au ia ‘oku fakapotopoto. Ko e toenga ko ē kakano ko ē fo’i laó ‘oku ‘ikai ko e fokotu’u ia ko eni. Toki ‘omi ha fokotu’u kehe ia ki he toenga ‘o e fo’i laó. Ko e fo’i fokotu’u ko eni taha pē, liliu e 500 ‘o 200 pea ‘osi. Ka ‘oku ‘i ai ha me’a ‘oku fepakipaki he laó toe fakahū mai ha me’a fo’ou ia. Ko e fo’i fokotu’u ko eni ke liliu pē 500 ‘o 200.

‘Eiki Minisitā Lao: Tapu mo e Feitu’una Sea. Ko e ‘uhinga foki ko ē na’e faka’uhinga ko ē he ‘Ateni Senialé ‘oku kei fai ‘enau ngāue ki ai koe’uhí ko e natula ko ē ‘o e *spot fine* ke faka’ai’ai e kakaí ke ‘oua toe ‘ave ki he Fakamaau’angá ...

‘Eiki Sea: Kātaki pē ‘Eiki Minisitā Lao te u ta’ofi koe hena. ...

<002>

Taimi: 1040-1045

‘Eiki Sea: ...’oku tau lolotonga maumau’i ‘a e Tu’utu’uni ‘a e Fale, ko e hili ‘a e lau ‘uluaki ‘a e Lao Fakaangaanga ‘oku tapu ke tau tipeiti ‘i he lao. Ko e founa ngāue ‘oku tau lolotonga feme’a’aki ai ‘i he ‘aho ni, pē te tau fai ki he tu’utu’uni ‘o tukupi ki he komiti fekau’aki mo e Lao Fakaangaanga ko eni, pē te tau hoko atu ki hono lau tu’o ua.

Ko e *issue* ia, ‘a ia na’e fokotu’u mai ‘e he Fakafofonga ke ‘oua ‘e tukupi ki ha komiti kae hoko atu hono lau tu’o 2, ko ia ‘oku ou fiema’u ke mou fakahā mai homou loto ‘i he pālōti pē ‘oku mou tui ki ai pē ‘ikai. Kole atu ki he kalake ke tau pālōti, ko ia ‘oku loto ke tau tali ‘a e fokotu’u ‘a e Fakafofonga ko e *sponsor* ia ‘o e Lao Fakaangaanga ko eni...

Mateni Tapueluelu: Sea ...

‘Eiki Sea: Tongatapu 4.

Mateni Tapueluelu: Fakamolemole Sea ‘i he fokoutua hake ka ko e kole pē Sea ki he ta’okete Fakafofonga ko eni, ko eni na’a ne fakahū mai ‘a e lao, ke laumālie lelei pē mu’a ko hono ‘uhingá ‘oku mau ongo’i Sea ‘oku ‘i ai ‘a e kehekehe ‘i he ‘i hono mahino’i ‘o e lao. Laumālie lelei pē mu’a kae tukupi pē ki he Komiti Lao, ke tau fou pē ‘i he’etau founa ngāue na’a mau pehē ‘emautolu ‘oku faingofua ‘oku mahino’i pē lao pea ko ē ‘oku mahino ‘oku kamata ‘a e feme’a’aki ‘oku ‘i ai ‘a e to kehekehe, pea ‘oku ‘ikai ke mau loto Sea ke kehekehe ‘a e pālōti. Ka tau loto taha pē a ka tau foki ki he’etau founa, ko ia ‘oku ou kole ki he ta’okete

Fakafofonga, angalelei pē ‘o laumālie lelei ka tau foki pē ki he’etau founa Sea, ko e fokotu’u atu ia. Mālō Sea.

’Eiki Sea: Me’a mai Fakafofonga Ha’apai.

Veivosā Taka: Tapu mo e Feitu’una ‘Eiki Sea, ‘oku ou poupou atu ki he fokotu’u ke tukuhifo ki he Komiti Lao. Mālō.

’Eiki Sea: Kātaki Hou’eiki ‘oku ‘ikai ke ‘i ai ha’amou mafai ‘omoutolu ke mou tu’utu’uni mai ‘a e komiti ‘oku ‘ave ki ai, ko e me’a ia ‘a’aku ke u tu’utu’uni ki ai. Ko ho’o mai pē koe ‘o fakafoki ho’o fokotu’u ka u toki talaatu ‘e au ‘a e komiti ‘e ‘ave ki ai.

Veivosā Taka: ... Sea.

’Eiki Sea: ‘Eiki Minisitā Ngoue.

’Eiki Minisitā Ngoue: Mālō ‘Eiki Sea he ma’u faingamālie. Fakamolemole pē he maumau’i ‘a e taimi ‘i he toe tu’u tu’o 2 Sea. Mahalo ko e me’a eni Sea na’a ku lave ki ai ‘aneafi ‘Eiki Sea, pea na’a ku a’u tonu atu ki he Feitu’una ‘Eiki Sea, felāve’i pea mo e ‘ū kupu ko eni ‘Eiki Sea. ‘Aho ni kamata pē ke tau toki vakai’i ka tau toe tokanga ange ki he’etau Tohi Tu’utu’uni ‘Eiki Sea.

Sea na’e ‘ikai ke u fie tu’u au ‘anenai koe’uhi ko u fakaongoongo atu ko e ha ‘a e me’a ‘oku fokotu’u ‘e he Fakafofonga ha’ana ‘a e fo’i lao pea poupou’i mai ‘e he Fika 4. Ka ‘oku na toki fakatokanga’i hake kuo ‘i ai ‘a e ki’i to kehekehe, kae kehe Sea ‘oku na holomui, kapau na’e a’u ki he lau hono 2, na’a ku tu’u atu au ‘o kole ke fokotu’u atu ke tukuhifo ki he Komiti Kakato ke tau feme’a’aki ai ke fakanounou he ko e hangē ko e me’a ko ē ‘a e Fakafofonga Fika 2, ko e fo’i mata’i fika pē ‘oku fulihi, ‘i ai pē ‘a e ngaahi me’a ‘i he Tohi Tu’utu’uni te tau malava ‘o ngāue ‘aki, ka ko e fokotu’u eni mei he kakai Sea ‘oku ‘omi ‘e he tokotaha ko eni, ka ‘oku ou pehē ‘Eiki Sea ‘oku mahu’inga ke tau toe foki ange ‘o toe tokanga ki he’etau Tohi Tu’utu’uni ‘Eiki Sea.

’Eiki Sea: Mālō. Hou’eiki ko e Lao Fakaangaanga ko eni na’e ‘osi lau ‘uluaki pea tali, ko ia te u tu’utu’uni ke tukuhifo ki he Komiti Lao. Hou’eiki tau hoko atu ki he fika 4.2 ‘etau ‘asenita, ‘a ia ko e Līpooti fika 2/2021, ‘a e Komiti Tu’uma’u ki he Lao fekau’aki eni mo e Lao Fakaangaanga Fakatonutonu ki he Kau ‘Ofisa Fakavahefonua, mo e Kau ‘Ofisakolo 2021, ko e Lao Fika 18/2021, kole atu ki he kalake ke ne lau mai ‘a e tohi mei he Komiti Lao ‘o fakahū mai ‘aki ‘a e līpooti.

Kalake Tēpile: (Lau ‘a e tohi...)

‘Aho 9 ‘Akosi, 2021

Lord Fakafanua,
‘Eiki Sea,
Fale Alea ‘o Tonga,
Nuku’alofa.

‘Eiki Sea,

Re: Līpooti Fika 2/2021 Komiti Tu’uma’u ki he Lao.

‘Oku ou fakahoko atu ki he Feitu’una ‘a e Līpooti Fika 2/2021 ‘a e Komiti Tu’uma’u ki he Lao ke me’a ki ai ‘a e Feitu’una mo e Hou’eiki Mēmipa ‘o e Fale Alea ‘o Tonga.

‘Oku fekau’aki ‘a e līpooti ko eni mo e Lao Fakaangaanga Fika 18/2021, Lao Fakaangaanga Fakatonutonu ki he ‘Ofisa Fakavahefonua mo e Kau ‘Ofisakolo 2021.

Faka’apa’apa atu,
Hon. Mo’ale Finau, (Fakamo’oni)
Sea ‘o e Komiti Tu’uma’u ki he Lao.

Mālō ‘Eiki Sea.

‘Eiki Sea: Me’a mai ‘a e ‘Eiki Sea ‘o e Komiti Tu’uma’u ki he Lao.

Lipooti mei he Komiti Lao fekau’aki mo e Lao Fakaangaanga Fakatonutonu ki he Kau ‘Ofisa fakavahefonua mo e Kau ‘Ofisakolo 2021

Mo’ale Finau: Tapu atu ki he Feitu’una ‘Eiki Sea, tapu ki he Hou’eiki Mēmipa ‘o e Fale Alea ‘o Tonga.

‘Eiki Sea ko e lao ko eni na’e tukupi ia ki he komiti, ‘osi vakai’i ‘e he komiti ‘Eiki Sea, ‘ikai ke u toe, he ‘ikai ke u toe lave ki he ngaahi kupu lao ‘Eiki Sea, na’a ku ‘osi lave ki ai ‘anenai, ka ne fakahoko kotoa ‘e he komiti ‘Eiki Sea ‘a e ngaahi tu’utu’uni, pea fiamālie ‘a e komiti ‘Eiki Sea, kuo lava ‘e he tokotaha ha’ana ‘a e lao ‘o fakakakato ‘a e ngaahi tu’utu’uni fakalao kimu’a ke fakahoko mai ‘a e lao ko eni ‘Eiki Sea.

‘Eiki Minisitā Ngoue: ‘Eiki Sea, ki’i fakamolemole ka u ki’i fakatonutonu pē...

<005>

Taimi: 1045-1050

‘Eiki Minisitā Ngoue: ...ko e fo’i Lao ko eni Sea ‘ū Lao kotoa ko eni ‘osi fakama’ala’ala ia he Fakafofonga Sea ‘anenai pea tau pālōti’i kotoa. Ko e lau 1 eni ‘oku tau ‘alu ki ai ‘oku totonu ke me’a he Fakafofonga ko ia ‘oku ne ‘omai e fo’i Lao ‘o fakama’ala’ala mai hā e ‘uhinga e fo’i Lao. Ko e ‘uhinga ka tau hoko atu ‘ikai ke totonu ke toe fakama’ala’ala mai ‘osi pālōti’i kōtoa kōtoa ‘etautolu e fo’i Lao ko eni ‘aki e ngaahi ‘uhinga ‘oua ‘e fepaki mo e Konisitūtone, ngaahi lea taau ‘oku ngāue’aki pea mo e ‘elemēniti ko ē ‘o e fo’i Lao makatu’unga ki he hā ‘Eiki Sea. ‘Oku ou kole atu pē au ki he Fakafofonga me’a mai e Feitu’una ko e hā e ‘uhinga e fo’i tefito’i Lao ko eni ho’o kole ki he Feitu’una ‘a e me’a’ofa fekau’aki mo e kau ‘ofisakolo ‘osi fai he Pule’anga e ngaahi me’a ko ia ka ‘oku ou tui kole atu ke fakama’ala’ala koe’uhī ka tau hoko atu ‘Eiki Sea.

‘Eiki Sea: Sea e Komiti Lao mau ‘osi fakanongoa pē ho ‘uluaki fakamatala ko e kaveinga tatau pē ‘oku toe *repeat* mai he ‘aho ni.

Mo’ale Finau: Ko ia ‘Eiki Sea ko e ‘uhinga ia na’a ku ‘ai atu ai ‘ikai ke u toe *repeat* atu, pea ‘oku ou fakamālō pē ki he Fakafofonga. ‘Eiki Sea ko e Lao ko eni ko e Lao fo’ou pē ‘oku

fakahū mai he Fakafofonga Ha'apai Fika 13 fekau'aki ia 'Eiki Sea pea mo e ngaahi me'a'ofa ko ē ko ena 'oku hā pē he pepa, ngaahi me'a'ofa ko ē ke foaki ko ē ki he kau 'ofisa fakavahe pē ko e 'ofisakolo angamaheni e Lao motu'a 'Eiki Sea ko e 'ofisa 'oku toki foaki pē me'a'ofa 'i he 'osi e ta'u 'e 15 ko ē 'enau ngāue pea toki foaki leva e me'a'ofa.

Ko e Lao ko eni 'Eiki Sea 'oku fokotu'u mai ke foaki pē ia 'Eiki Sea 'i he 'osi ko ē 'o e 'uluaki teemi pē ko e fo'i teemi 'uluaki ta'u 'e 4 pea 'omai mo hono ki'i *scale* ki ai 'Eiki Sea 'oku 'asi heni 'oku fokotu'u mai he Fakafofonga 'e ne fa'u Lao ko e mahu'inga ko e mahina 'e 6 'o e mahina 'e 12 fakamuimui. 'A ia ko e hā e fo'i *scale* hono vāhenga 'a e fo'i mahina 'e 6 'a e fo'i ta'u faka'osi pea 'ai leva ia 'Eiki Sea ko 'e ne me'a'ofa ia pea foaki pē ia 'i he 'osi ko ē 'a e fo'i teemi 'uluaki. 'A ia ko hono toe 'ai ke toe mahino ange Sea ko e 'osi ko ē fo'i ta'u 'e 4 ko ē 'o e 'ofisa vahefonua, 'ofisakolo foaki leva e me'a'ofa ia hangē pē 'Eiki Sea ko e kau Fakafofonga Fale Alea, 'osi pē ta'u 'e 4 foaki 'enau me'a'ofa. Ko ia 'Eiki Sea mahalo pē kuo mahino ko e Lao ia kuo 'omai pea na'e 'omi 'a e lao fo'ou ko eni 'Eiki Sea pea na'e ...

Lord Tu'i'āfitu: Sea ki'i fakatonutonu mu'a e Sea e Komiti he'ikai te tau fakataata 'a e potungāue ko ē mo e Fale Alea. 'Oku 'i ai e Lao 'oku kehekehe ai e 'uhinga 'o e ta'u 'e 4 'o e Fale Alea mo e ta'u 'e 4 'a e 'uhinga 'oku 'i he malumalu 'o e Pule'anga ko ia pē fakatonutonu 'Eiki Sea.

Mo'ale Finau: Mālō Sea, ko e ki'i tala fakatāā pē ta'u 'e 4 'Eiki Sea ko e teemi 'e taha he ko e teemi 'e taha ko e ta'u 'e 4 pea foaki 'etau me'a'ofa 'osi e teemi 'e 1. Ko e si'i kau 'ofisa ko eni 'oku nau fai e ngāue ko e mahu'inga 'o e fonua 'Eiki Sea 'osi e teemi 'e 1 hala he me'a'ofa, 'osi e teemi 'e 2 hala he me'a'ofa, 'osi e teemi 'e 3 hala he me'a'ofa toki 15 pea toki me'a'ofa. Ko e ki'i fo'i Lao ko eni 'Eiki Sea ko e kole mai ke tau hanga mu'a 'o foaki 'enau me'a'ofa kapau kuo 'osi pē fo'i teemi 'e 1 'Eiki Sea ko e ki'i fo'i Lao fo'ou ia 'Eiki Sea. Pea ko ia 'Eiki Sea na'e fai 'a e ngāue 'a e komiti fai hono faka'eke'eke e Fakafofonga pē na'e 'osi fou pea tali he Fakafofonga 'Eiki Sea na'e 'osi fou 'e ne faka'eke'eke tautautefito ki he vāhenga Ha'apai talanoa mo e kāinga mo e kau 'ofisakolo pea a'u 'Eiki Sea 'oku 'i ai e ki'i fo'i konga heni 'oku ou mālie'ia ai na'e 'osi 'alu e Fakafofonga ki he Palēmia talanoa mo e Palēmia ko e *highlight* eni e fo'i 'a e 'alu ko ē 'a e Fakafofonga 'o fai 'e ne faka'eke'eke 'Eiki Sea mo e kole tokoni pea 'oku ou tui na'e tali he Palēmia 'a e fakatangi ko eni 'asi he lipooti na'e 'alu e Fakafofonga ki he Palēmia ke ma'u 'ene fale'i pea na'e pou pou e Palēmia 'Eiki Sea ke foaki e ngaahi me'a'ofa ko eni.

Ko ia 'oku fokotu'u atu Hou'eiki tau tali e lipooti ko eni 'a e Komiti 'Eiki Sea, ko ia pē 'Eiki Sea ko e lipooti ia mālō.

'Eiki Sea: 'Eiki Palēmia.

Mo'ale Finau: Ko e fe'unga ia 'eku lipooti 'Eiki Sea.

'Eiki Palēmia: Sea tapu mo e Feitu'una Sea pea tapu mo e Hou'eiki 'o e Fale Alea mo e Sea e Komiti Lao. Ko e kole pē ki he ...ko e fo'i, mahalo pē pe 'oku tonu fēfē fo'i ma'u ko ia, pē nau hanga 'o ... na'e 'omai ki he motu'a ni he ko 'eku fanongo atu foki ko e 'ai foki ki he mahina 'e 6 ē. 'A ia ko e 'osi pē fo'i ta'u 'e 4 mahina 'e 6 pea kapau 'e toe fili mai pē ia 'a e tokotaha ko ia 'e hoko atu pē ia toe 'ai pē fo'i teemi ko ia toe 'oange 'ene mahina 'e 6...

<007>

Taimi: 1050-1055

'Eiki Palēmia : ... 'e lelelele pehē ai pē. 'E a'u pē 'eku faka'uhinga atu ē 'oku 'ikai ke fu'u loko mahu'inga mālie kiate au 'ene tu'u he 'oku hangē 'e ki'i lahi e fanga ki'i me'a 'e sio ki ai, ki hono fakahoa ko ē.

Mo'ale Finau: Sea ki'i fakatonutonu pē 'Eiki Palēmia 'Eiki Sea. Ke ki'i tatali mu'a ē ke toki lele ia he taimi 'oku 'osi ai 'etau ...

'Eiki Palēmia: Sea ko 'eku fakatonutonu foki ko 'ene talamai eni 'oku 'osi 'omai kiate au.

Mo'ale Finau: Ko eni 'oku 'asi ko eni 'Eiki Sea na'e fakahoko 'a e ngaahi polokalama talatalanoa 'a e Fakafofonga 'o kau ai 'a e 'Eiki Palēmia.

'Eiki Palēmia: Kaekehe ko 'eku fakatonutonu atu ia na'e te'eki ke 'omai kiate au ke 'ai mai kiate au ke u 'ilo'i.

Mo'ale Finau: Pea 'oku 'asi ai 'Eiki Sea 'oku fakamalumu...

'Eiki Palēmia: Ko e hiki mai pē 'e koe he lipooti hē. Mālō Sea.

Mo'ale Finau: 'Ikai 'Eiki Sea ko e lipooti eni 'a e kau ngāue 'Eiki Sea, 'oku 'asi ai pea ko e lipooti eni 'a e Fakafofonga na'a mau fehu'i 'Eiki Sea pē na'e takai 'a e Fakafofonga 'i he ngaahi *stakeholder* ko ē 'a e Pule'anga he ko e 'uhinga ia 'a e kupu ko e 'o e lao. Ko e 'uhinga ia 'oku 'ave ai ki he Komiti Lao.

'Eiki Sea: Kātaki pē Sea e Komiti, 'oku 'i ai pē me'a 'oku tonu ke tau tokanga ki ai he 'oku tali mai 'e he 'Eiki Palēmia. Ko e lipooti ko eni 'oku fakatatali ki he fakamatala 'a e Fakafofonga, koe'uhi ko e ngāue 'a e kau Sekelitali ko hono hiki pē 'o e ngaahi Miniti mo e ngaahi feme'a'aki he fakataha'anga ko eni Komiti Lao. Kapau 'oku 'ikai mo'oni 'a e me'a 'oku hā ho'o lipooti tonu ke fakatokanga'i ia ke fakatonutonu. Ka te u tuku heni e faingamālie ki he Fakafofonga ko eni na'a ne 'omai 'a e fakamatala ko eni, ke ne fakapapau'i 'oku ngalingali 'oku 'i ai 'a e tō kehekehe mo e ma'u 'a e 'Eiki Palēmia. Me'a mai Fakafofonga.

Veivosa Taka: Tapu pea mo e 'Eiki Sea, tapu pea mo e Fale 'Eiki ni. 'Eiki Sea ko e fiefia he faingamālie ko eni 'oku ma'u ke fakahoko atu 'a e Lipooti ko eni. Na'e 'ikai ke 'ave 'a e fo'i lao ki he 'Eiki Palēmia, ka na'a ku fakatalanoa ki ai, pē 'oku ne loto ki ai pea na'a ne me'a mai 'omai ki Fale 'oua 'e toe fai ha talanoa ke tau toki talanoa'i ai. 'Oku ou tui 'Eiki Sea ko e konga pē ia ne lava 'o fai e talanoa. Ka ko e talanoa ko ia ki Vava'u mo Tonga ni mo 'Eua. Ko e taimi na'e Minisitā ai 'a e Fakafofonga 5 ne 'omai kotoa e kau 'Ofisakolo mo e kau Pule Fakavahe pea ne u fakahoko ai 'a e talanoa ko eni. Pea 'oku ou tui 'Eiki Sea ko e konga pē ia 'oku lava fakahoko atu. Mālō.

'Eiki Palēmia: Sea tapu mo e Feitu'úna, ta kuo mahino 'a e me'a ia ta ko e 'uhinga ia e.. Ko 'aneafi pē na'a tau 'i he tī ai na'e fai ai 'a e ki'i talanoa ko ia te'eki ke u, pea ko 'eku pehē ange, fakahoko mai pē 'oku ai e fo'i lao pea u talaange, 'omai ki hē ke tau sio ki ai. Ka ko 'eku 'ai pē 'e au ke mahino ko e anga ia e me'a, na'e te'eki ke 'omai 'a e lao, ke pehē ni. Ko 'ene tu'u ko ē 'oku hangē ia ne u 'osi hanga 'e au 'o sio lelei he lao. He 'oku hangē ko e me'a ko ia na'a ku tu'u. 'Ikai ke pehē ni Sea 'oku ou ta'eloto ki he lao, ka 'oku ai 'a e ngaahi me'a ke tau sio ki ai, hangē ko e me'a na'a ku lave 'anenai 'oku te'eki ai ke mahino, toki 'osi pē 'a e fo'i ta'u 'e 4 pea te ma'u 'ete *gratuity*, toe hoko atu toe ma'u 'a e *gratuity* pea te 'alu ai 'o a'u ki he ta'u ko ia 'e 15, kuo ngalingali pē 'oku fakahoa ki he tokotaha sio ki he Kalake, pē 'oku fēfē, fanga ki'i

kau kalake ko ia 'a e Pule'anga. Pea 'oku 'ikai foki ke 'i ai ha *contribution*, 'a ia 'oku te'eki ai ke fu'u loko mahino kiate au 'a e fo'i lao. 'A ia 'oku totonu pē ke tukuhifo ki lalo ki he Komiti ke nau toe ki'i vete fakalelei. Mālō Sea.

Mo'ale Finau: Mālō Sea kuo mahino. Ko ia Sea fokotu'u atu pē 'e au ia ki he Fale ni 'Eiki Sea ke tali mu'a 'a e Lipooti ko eni Fika 2 'a e Komiti Lao pea ke lau 'uluaki he Fale Alea 'Eiki Sea mālō.

'Eiki Minisitā Ngoue: Sea ki'i faingamālie ke u toe...

'Eiki Sea: 'Eiki Minisitā Ngoue.

'Eiki Minisitā Ngoue: Mālō Sea. 'Oku ou kole atu Sea tau fai'aki pē mu'a e fo'i tali 'uluaki 'a e Komiti. Kapau te ke me'a hifo ki he me'a ko ena 'oku tohi 'e he Komiti ko eni ko e me'a tatau pē. Kupu ai pē Konisitūtone, vakai'i 'a e me'a, 'a e me'a ko ē kimu'a na'a tau 'osi pālōti ki ai. Tau tali kotoa ai pē 'a e fo'i Lao Fakaangaanga. 'Oua 'e toe me'a hake 'a e Sea ia 'o toe fakaikiiki mai 'ene lipooti. Fai'aki pē hono fo'i lau ko ē 'uluaki pea tau tali he ko e me'a tatau pē ia, ka tau hoko atu. Kuo lava eni e fo'i lao 'e 2. Ko e lao hoko ko e lao ia 'a e Feitu'una ko e Feitu'una ia 'oku tonu ke hoko atu e fakama'ala'ala ki ai. Ha e founa te tau ngāue'aki. Ko u kole fakamolemole ki he Sea mu'a ko e fo'i me'a tatau pē mei he 1, 2, 3, 4 'o a'u kimui 'Eiki Sea ko u kole atu he 'oku fu'u lōloa 'etau ngāue, kuo tau 'osi hikinima'i e me'a ko ia 'Eiki Sea. Fokotu'u atu 'Eiki Sea.

Mo'ale Finau: Sea, ko e me'a pē 'Eiki Sea ko e fo'i lao kehekehe pē. Lao kehekehe pē ia ko e lao kehe pē eni ia mei he lao ko ena 'Eiki Sea. Ko e *concern* pē 'a e motu'a ni.

'Eiki Minisitā Ngoue: Sea.

'Eiki Sea: Ko ia Hou'eiki kuo 'osi mahino kia au ho'omou ngaahi poini 'a ia ko e me'a 'oku me'a mai ki ai 'a e 'Eiki Minisitā Ngoue ke tau tali fakalukufua pē ngaahi Lipooti ka tau hoko atu ki hono lau 'uluaki 'a e ngaahi Lao Fakaangaanga. Ko u tui ko e 'uhinga na'e 'omai kehekehe ai he na'e ngāue'aki 'e he Komiti ko 'eni 'a e taimi lahi hono sivilivi'i mo vakai'i 'a e ngaahi Lao Fakaangaanga ko 'eni takitaha pea 'oku lipooti kehekehe mai ka 'i he taimi tatau pē 'oku ...

<008>

Taimi: 1055-1100

'Eiki Sea: ... 'atā pē ia Hou'eiki kapau 'oku mou loto ki ai ke tau tali fakalukufua 'a e 'ū lipooti ko eni ka tau hoko atu ki hono lau 'uluaki he ko e taimi ia 'e toki fakama'ala'ala atu ai e ngaahi laó 'i he siponisā 'o e Lao Fakaangaanga ko ia. Kole atu ki he Kalake ke tau pālōti. Ko ia 'oku loto ke tau tali 'a e Lipooti Fika 2, 3, 4, 5 mo e 6 'a e Komiti Tu'uma'u ki he Lao fakahā mai ho nima.

Pālōti fakalukufua ki he Lipooti Fika 2-6 'a e Komiti Tu'uma'u ki he Lao

Kalake Tēpile: Sea 'oku loto ki ai 'a Siaso Pohiva, Semisi Sika, Mateni Tapueluelu, Losaline Ma'asi, Semisi Tauelangi Fakahau, Penisimani 'Epenisa Fifita, Mo'ale Finau, 'Eiki Minisitā Mo'ui, 'Eiki Minisitā Ngaahi Ngāue Fakalotofonua, 'Eiki Minisitā 'o e *MEIDECC*, 'Eiki Palēmia, 'Eiki Minisitā Ako, 'Eiki Minisitā Lao, 'Eiki Minisitā Ngoue, 'Eiki Minisitā

Fefakatau'aki, Veivosā Taka, Saia Ma'u Piukala, 'Eiki Nōpele Tu'ivakanō, 'Eiki Nōpele Tu'i'afitu. Loto ki ai e toko 19.

'Eiki Sea: Ko ia 'oku 'ikai loto ke tau tali 'a e ngaahi Lipooti mei he Komiti Tu'uma'u ki he Lao Fika 2, 3, 4, 5, 6 fakahā mai ho nima.

Kalake Tēpile: 'Oku 'ikai ha fakahā loto ki ai 'Eiki Sea.

'Eiki Sea: Mālō te u tuku atu e faingamālie ki he siponisā 'a e Lao Fika 18/2021 fekau'aki mo e Lao Fakaangaanga Fakatonutonu ki he Kau 'Ofisa Fakavahefonua mo e kau 'Ofisakolo 2021 tuku mai ha'ane fakamatala nounou 'ikai toe laka he miniti 'e nima.

Fakamatala nounou fekau'aki mo e Lao Fakaangaanga Fakatonutonu ki he Kau 'Ofisa Fakavahefonua mo e kau 'Ofisakolo 2021

Veivosā Taka: Tapu pea mo e 'Eiki Sea, fakatapu ki he Hou'eiki Nōpele kae 'uma'ā 'a e 'Eiki Palēmia mo e Hou'eiki Minisitā mo e kau Fakafofonga 'o e Kakai. 'Eiki Sea fakamālō atu he faingamālie kuo 'omai ki he motu'a ni. 'Eiki Sea ko e ko e lao eni kuo 'oatu ke ko e kole pē 'Eiki Sea ke tamate'i mu'a 'a e Kupu 10 kae fetongi pē Kupu 10 ko ia 'aki e me'a'ofa.

'Eiki Sea 'oku makatu'unga 'a e 'a e kole ko eni mei he hoha'a 'a e kāinga kau 'Ofisa fua fatongia 'i he ngaahi kolo kotoa e, 'o Tonga ni 'oku, ko e lao foki ke ne ngāue'i e fo'i ta'u 'e 15 pea 'oange 'ene me'a'ofa ko e ta'u 'e taha pea ko e 'uhinga e 'a e tautapā ko e taimi ko ē ko ē 'oku nau fua fatongia ai pea a'u atu ia 'o ta'u 12 pea tō ia he fili 'oku 'ikai ke 'i ai ha ki'i me'a'ofa fakahounga kiate ia pē ko e tō ia he fo'i teemi 'e ua pea ko e 'uhinga ia 'enau 'enau fakatangí ke 'osi pē mu'a he 'oku ta'emahino ia he ko e fili 'a e kakai. Ka 'oku 'osi pē 'enau fua fatongia he fo'i ta'u 'e tahá pea 'oange ha ki'i fakahounga, ko e, 'o to'o pē mei he 'enau fo'i ta'u 'e taha ko ē ko ē 'oku nau, 'oku 'oange kia kinautolu ki'i māhina 'e ono. Pea ko u tui 'Eiki Sea ko e 'uhinga ia e fakatangí na'e hoko 'a e palopalema ia ko eni 'i hoku vāhenga he taimi nau Pule Fakavahe ai tu'o ua ka ko e faka'ofa ko ē ko ē 'a e loto mamahi 'a e ki'i motu'a 'Ofisakolo motu'a 'osi e ta'u 'e 12 pea 'ikai ke fili he kāinga pea mālōlō ki 'api. Pea ko u tui ko e 'uhinga pē ia 'o e taumu'a pea mo e kole 'oku fakahoko mole ke mama'o ke fakatatau eni ki he Fale 'Eiki ni 'Eiki Sea ka ko u tui ko e anga ia mahalo 'a e fakafōtunga 'a e Sea ke faingofua homou mea'i ka ko e kongā eni 'oku 'uhinga ai 'Eiki Palēmia 'a e tautapa 'a e kāinga fua fatongia 'i he ngaahi kolo 'oku tokanga'i he Feitu'una mālō 'Eiki Sea.

'Eiki Sea: Kole atu ki he Kalake ke tau lau 'uluaki ko ia 'oku loto, lau 'uluaki.

Kalake Tēpile: Lao Fakaangaanga Taautaha Fika 18/2021

Lao Fakaangaanga Fakatonutonu ki he Kau 'Ofisa Fakavahefonua mo e Kau 'Ofisakolo 2021.

Ko e Lao Fakaangaanga ki ha lao ke fakatonutonu 'a e Lao ki he Kau 'Ofisa Fakavahefonua mo e Kau 'Ofisakolo.

'Oku tu'utu'uni 'e he Tu'i mo e Fale Alea 'o Tonga 'i he Fakataha alea 'o e Pule'anga 'o pehē,

Kupu 1 Hingoa Nounou

(1) 'E ui 'a e lao ni ko e Lao Fakaangaanga Fakatonutonu ki he Kau 'Ofisa Fakavahefonua mo e Kau 'Ofisakolo 2021.

'Eiki Sea: Ko ia 'oku loto ke tau tali hono lau 'uluaki 'a e Lao Fakaangaanga Fakatonutonu ki he Kau 'Ofisa Fakavahefonua mo e Kau 'Ofisakolo 2021 fakahā mai ho nima.

Kalake Tēpile: Sea 'oku loto ki ai 'a Siaso Pohiva, Semisi Sika, Mateni Tapueluelu, Losaline Ma'asi, Semisi Tauelangi Fakahau, Penisimani 'Epenisa Fifita, Mo'ale Finau, 'Eiki Minisitā Mo'ui, 'Eiki Minisitā Ngaahi Ngāue Fakalotofonua, 'Eiki Minisitā 'o e MEIDECC, 'Eiki Palēmia, 'Eiki Minisitā Lao, 'Eiki Minisitā Ngoue, 'Eiki Minisitā Fefakatau'aki, Veivosa Taka, Saia Ma'u Piukala, 'Eiki Nōpele Tu'i'afitu. Loto ki ai e toko 17.

<009>

Taimi: 1100-1105

'Eiki Sea: Ko ia 'oku 'ikai loto ke tau tali hono lau 'uluaki e Lao Fakaangaangá, fakahā mai ho nima.

Kalake Tepile: 'Oku 'ikai ha fakahā loto ki ai 'Eiki Sea

'Eiki Sea: Mālō ko u tukuhifo e Lao Fakaangaanga ko ení ki he Komiti Sosialé.

'Eiki Minisitā Ngoue: Sea

'Eiki Sea: 'Eiki Minisitā Ngoue.

'Eiki Minisitā Ngoue: Sea ko e 'a ia ko e Lao eni ki he me'a Sea, 'a eni ko ē 'a e Fakafofongá ē? Ko ia Sea, Sea 'oku ou pou pou atu kihe Feitu'úna ko e me'a ko ē na'á ku kole ko ē he'etau ki'i me'a ko ē he 'aho 'aneafi, Kupu (131) 'oku 'i he kau Fakafofonga 'o e kakaí 'Eiki Sea ke mau fokotu'u atu ke 'ave ki he Komiti, tulou pe moe Feitu'úna ko e anga ia 'eku ma'u ki he Lao 'Eiki Sea. Kupu (131) ko mautolu 'oku tonu ke mau fokotu'u atu ke 'ave ki he komiti. Pea 'i he Feitu'úna ke ke toki 'ave ki ha komiti 'o hangē koia ke me'a mai ai he taimi ni 'Eiki Sea. Ka ko u pou pou atu Sea ki he me'a 'oku fai 'e he Feitu'úna, mālō.

'Eiki Sea: Fakafofonga té u fakamanatu atu e ngaahi Kupu ko ē ke me'a mai kiaí, kole atu ki he kalaké ke tuku hake 'etau Tu'utu'u ní. Kupu 131(2). 'Alu hifo, Hou'eiki mou me'a hifo ki hena, Kupu 131 (2); Kuopau ki he 'Eiki Sea ke ne fakahū atu e Lao Fakaangaanga ki he komiti fekau'aki ki he fatongia'i'aki 'a hono sivilivi'i 'a e taumu'a pea mo e fakamā'opo'opo 'a e ngaahi fokotu'u 'a e kakai 'o e fonuá ki he Lao Fakaangaangá. 'Oku 'ikai ke me'a mai 'e tau Tohi Tu'utu'uní ko ha Fakafofonga ke ne fokotu'u mai. Ko e tu'utu'uni 'i he'etau Tohi Tu'utu'uní, kuopau ki he 'Eiki Sea, ko e fatongia ia e Sea fakatatau ki he tohi tu'utu'u ní.

'Eiki Minisitā Ngoue: Sea, ko u 'osi fakatulou atu ki he Feitu'úna, pou pou atu pe ki he Feitu'úna ki he me'a 'okú ke faitu'utu'ú ni kiaí.

'Eiki Sea: Mālō Hou'eiki, tau hoko atu ki he fika 4.3 'etau 'Asenitá, 'a ia kuo'osi tali e Līpooti fika 3 e Komiti Tu'uma'u ki he Laó fekau'aki eni pea mo e Lao Fika 23/2021. Hou'eiki ko e Lao Fika 23/2021, ko au pe 'oku ou *sponsor* e Lao Fakaangaanga ko ení pea 'oku ngali kehe koe'uhí ko e, ko 'eku Sea 'i he Falé pea 'i he taimi tatau pē 'oku 'i ai 'eku totonu ko e Fakafofonga ke fakahū mai ha'aku Lao Fakaangaanga. Ko e founa Hou'eiki na'e 'ai ke u

hifo ka e Sea e Tokoni Seá lolotonga ‘eku fakamatala ki he Lao ko ení ka e ngali fepaki ia pea mo e Lao e Fale Aleá ’a ia ‘okapau ‘e mama’o atu e Sea Fale Aleá ko e toki taimi pe ia ‘e ngofua ke Sea ‘a e Tokoni Seá. ‘I he’ene pehē ‘oku ‘ikai ke toe ‘i ai ha founa ko ‘eku Sea pe peá u toe fakamatala atu ‘eku Laó. Me’a mai fakafofonga Nōpele Vava’ú.

Lord Tu’i’afitu: Fakamolemole pe Sea ‘eku ta’ofi ho’o me’a ho falé, ko ‘eku ki’i fakamaama atu pe, ko e Lao ko eni ‘oku tuku hifo ki he Komiti Sosialé ko e Fakafofonga pē ia ‘okú ne fakahū mai, ko e Sea pe ia ‘o e Komiti ‘o e sōsialé ‘okú ne fakahū mai ‘ene Laó ko ení, ko e ki’i fokotu’u atu pe Sea, mālō.

‘Eiki Sea: Hou’eiki ‘oku ‘i ai e ngaahi tu’utu’uni e ‘ū komiti ‘okapau ‘oku ‘i ai ha kaveinga ngāue ‘oku fakahū atu ‘oku kau tonu ki he Seá, ko e me’a ia komiti ke nau fili ha Sea fakataimi lolotonga e feme’a’aki he *issue* koiá. Ko e ngāue fakapotopoto pe ia Sea e Komiti Sosialé koe’uhi kuo ‘osi *sponsor* e Lao ko ení ke mou toki fili pe hamou Sea fakataimi he taimi ‘oku feme’a’aki ai ki he Laó. Ko e kaveinga ko ia tuku pē ia he Komiti Sosiale. Hou’eiki ko u fakatokanga’i ‘etau taimi kole atu ke tau mālōlō.

(Pea na’e mālōlō ai ‘a e Fale Alea)
<010>

Taimi: 1130-1135

Sātini Le’o: Me’a mai ‘Eiki Sea e Fale Aleá (*Lord Fakafanua*).

‘Eiki Sea: Mālō homou laumālie Hou’eiki. Tau a’u mai eni ki he Fika 4.3 ‘a ia ‘oku fekau’aki eni mo e Lao Fika 23/2021. Te u hoko atu pē ke ‘oatu ha fakamatala nounou ‘ikai toe laka he miniti ‘e 5 fekau’aki pea mo e Lao Fakaangaanga Fakatonutonu ki he Fale Aleá.

Fakamatala nounou ki he Lao Fakaangaanga Fakatonutonu ki he Fale Alea

Hou’eiki ko e Lao Fakaangaanga ko ení ‘oku nounou ‘aupito peesi pē ‘e 1. ‘A ia ko e kupu fika 1 pē mo e kupu 2. Hanga he kupu 2 ‘a e Lao Fakaangaanga ko ení ‘o fakatonutonu ‘a e kupu fika 7 ‘a e Lao ki he Fale Aleá. ‘A ia ‘oku fekau’aki eni mo e taimi ‘oku mama’o atu ai ha Fakafofonga mei Fale Alea. Hou’eiki ko e taumu’a ‘o e Lao Fakaangaanga ko ení ke fakalelei’i e founa ngāue ‘a e Fale ni ‘aki hono fakamamafa’i ‘a e ma’u fakataha ‘o ha Fakafofonga tatau ai pē pe ko ha ‘Eiki Minisitā, Fakafofonga e kau Nōpelé pe ko ha Fakafofonga e Kakaí. ‘I he tu’u ko ē Lao lolotonga ki he Fale Alea ‘i he kupu ko ení ‘e malava pē ke mama’o atu ha Fakafofonga mei Fale Alea ‘o ‘ikai toe laka hake he māhina ‘e 12 hokohoko .

<002>

Taimi: 1135-1140

‘Eiki Sea: Ko e taumu’a ‘o e lao ko eni ke tukuhifo ‘a e māhina ‘e 12 ke māhina pē ‘e 3. ‘A ia ‘oku toe ‘i ai mo e ngaahi fakalelei heni malava pē ke mama’o atu ha Fakafofonga ‘i ha uike ‘e 2 pē lahi hake, ka ko ene lahi pē he uike ‘e 2 ‘oku fiema’u ke ma’u ha poaki mei he Sea.

‘A ia ko e ‘uhinga e hono holoki hifo ‘a e māhina ‘e 12 ki he māhina ‘e 3, ke toe taliui ma’opo’opo ange ‘a e taliui ‘a e Fakafofonga ki he’ene kau fili, pehē foki ki he pa’anga tukuhau ‘oku nau vahe mei ai, pea mo e Fale Alea foki ‘i he taimi ko ē ‘oku fai ai ‘a e fakataha ‘a e Fale Alea. ‘I ai ‘a e faka’amu koe’uhi ko e fakalelei ko eni ‘e malava ke kakato ma’u pē ‘a e Hou’eiki Mēmipa ‘i he taimi fakataha ‘a e Fale Alea, pea ‘i he taimi tatau pē toe fakasi’isi’i ‘a

e ngaahi fakamole koe'uhi ko e ngaahi vāhenga mo e monū'ia 'oku fakamole 'e he Pule'anga ki he kau Fakafofonga, 'i he taimi 'oku 'ikai ke nau fakataha ai pē ngāue 'o a'u ki he māhina 'e 12.

Ko e fokotu'u eni Hou'eiki pea ko e anga pē 'a e fakakaukau na'a 'aonga ke, na'a ngali fakapotopoto ange ke holoki 'a e tu'utu'uni ko eni he Lao Fale Alea mei he māhina 'e 12 ki he māhina pē 'e 3. He ko e fakamatala nounou pē ia ki he Lao Fakaangaanga ko eni, pea 'oku 'i ai 'a e faka'amu 'e toki fai ha feme'a'aki mo ha ngaahi fakatonutonu 'o kapau 'e 'i ai ha ngaahi fokotu'u ke fakalelei'i 'a e lao ko eni taimi fakafoki mai ai ki he Fale Alea.

Ko e fakamatala nounou pē ia Hou'eiki na'e miniti pē 'e 2, te u kole atu ki he kalake ke tau lau 'uluaki 'a e Lao Fakaangaanga Fika 23/2021.

Lau 'uluaki 'a e Lao Fakaangaanga Fakatonutonu ki he Fale Alea 2021

Kalake Tēpile:

LAO FAKAANGAANGA FAKATONUTONU KI HE FALE ALEA 2021

KO E LAO FAKAANGAANGA KI HE LAO KE FAKATONUTONU 'A E LAO KI HE FALE ALEA

'Oku Tu'utu'uni 'e he Tu'i mo e Fale Alea 'o Tonga 'i he Fakataha Alea 'o e Pule'anga 'o pehē:

1. Hingoa Nounou mo e 'Uhinga'i Lea

1) 'E ui 'a e Lao ni ko e Lao Fakatonutonu ki he Fale Alea 2021.

'Eiki Sea: Ko ia 'oku loto ke tau tali hono lau 'uluaki 'o e Lao Fakaangaanga Fakatonutonu ki he Fale Alea 2021, fakahā mai ho nima.

Kalake Tēpile: 'Eiki Sea 'oku loto ki ai 'a Siaso Pohiva, Semisi Sika, Mateni Tapueluelu, Losaline Ma'asi, Semisi Taulangi Fakahau, Penisimani 'Epenisa Fifita, Mo'ale Finau, 'Eiki Minisitā Mo'ui, 'Eiki Minisitā Ngaahi Ngāue Fakalotofonua, 'Eiki Minisitā 'o e MEIDECC, 'Eiki Palēmia, 'Eiki Minisitā Ako, 'Eiki Minisitā Lao, 'Eiki Minisitā Ngoue, 'Eiki Minisitā Fefakatau'aki, Veivosā Taka, 'Eiki Nōpele Tu'ivakano, 'Eiki Nōpele Tu'i'āfitu. Loto ki ai e toko 18.

'Eiki Sea: Ko ia 'oku 'ikai loto ki hono lau 'uluaki 'o e Lao Fakaangaanga fakahā mai ho nima.

Kalake Tēpile: 'Oku 'ikai ha fakahāloto ki ai'Eiki Sea.

'Eiki Sea: Mālō Hou'eiki, ko u tukuhifo eni ki he Komiti Lao. Ta u hoko atu ki he Fika 4.4 'etau 'asenita Hou'eiki. 'A ia na'e 'osi tali e Līpooti Fika 4 'o e 2021, mei he Komiti Lao, ka 'oku fekau'aki eni mo e Lao Fakaangaanga Fika 20(a)/2021 pea mo e Lao Fakaangaanga Fika 21(a)/ 2021.

Fakamatala nounou ki he Lao Fakaangaanga Fakatonutonu ki he Ngaahi Koloa Faito'o

Hou'eiki te u 'oatu ha fakamatala nounou he 'ikai ke toe laka hake 'i he miniti 'e 5 fekau'aki mo e Lao Fakaangaanga ko eni. Ko e Lao Fakaangaanga Fakatonutonu eni ki he ngaahi Koloa Faito'o, 'a ia ko e fakatonutonu eni ki he Tefito'i Lao 'oku ne hanga 'o pule'i 'a e Koloa Faito'o 'oku 'i he malumalu 'o e 'Eiki Minisitā Mo'ui pea mo e Potungāue Mo'ui.

Ko e Koloa Faito'o foki Hou'eiki 'oku mou mea'i ko e ngaahi kemikale mo e ngaahi faito'o te ne, 'oku pule'i koe'uhi 'e malava ke hoko ha maumau 'o kapau 'e ngāue hala'i 'aki 'a e ngaahi kemikale ko eni. Ko e Lao Fakaangaanga ko eni ko e taumu'a 'o e lao ke toe lelei ange hono, pea mo mapule'i 'a e ngaahi kemikale 'oku ngāue'aki ki hono ngaahi 'a e ngaahi faito'o konatapu, 'o hangē ko e 'aisi pē ko e *methamphetamine* ko e ngaahi *ingredient* pē ko e ngaahi kemikale 'oku ngāue'aki ...

<005>

Taimi: 1140-1145

'Eiki Sea: ... 'i hono ngaahi 'a e ngaahi faito'o konatapu ko eni 'oku malava pē ke pule'i 'e he Lao ko ē Koloa Faito'o, ka te u kamata pē mei he kupu fika 2 ko eni 'a e Lao Fakaangaanga ko eni. 'A ia 'oku ne hanga 'o fakatonutonu 'a e Kupu Fika 13 'a e tefito'i Lao ki he koloa faito'o.

Ko e taumu'a 'a e kupu ko eni ke fakamamafa'i 'a e fatongia 'ofisa tute 'i he taimi ko ē 'oku tu'uta mai ai 'a e ngaahi koloa faito'o ki he fonua ni ke nau lipooti 'a e ngaahi faito'o kotoa pē 'oku tu'uta mai ki Tonga ni ki he ma'u mafai ki he koloa faito'o 'a ia ko e kau Toketā ia 'oku fakaivai'i kinautolu mo e 'ilo mo e taukei ke nau hanga 'o *regulate* pē fakatokanga'i 'a e ngaahi koloa 'oku tonu ke fakatokanga'i 'oku hū mai ki he fonua ni. Na'e tupu pē hono fakakau mai 'a e kupu ko eni 'i he *Consultation* na'e fakahoko mo e ngaahi kupu fekau'aki 'o fakatokanga'i ko e fatongia ko ē *Custom* mo e *Revenue* fakamamafa pē ki he tōnaki tute ka na'e 'i ai e tōnōnou 'ikai ke nau lipooti 'a e ngaahi kemikale mo e ngaahi faito'o ko ē 'oku hū mai ki he ma'u mafai ke fakatokanga'i he falemahaki 'oku 'i ai e kemikale pehē heni. 'A ia ko e ngaahi kemikale ko eni 'oku malava pē ke ngāue'aki hono ngaahi 'a e faito'o konatapu hangē ko ia mo e *methamphetamine*. Ko e kupu nounou ko eni 'oku ne tōnaki pē 'a e ngaahi 'uhinga fakalao mo fakapotopoto 'e lava 'o ngāue'aki he 'ofisa tute ke fakatonuhia'i'aki 'o kapau he'ikai ke ne hanga 'o lipooti ha faito'o 'oku hū mai ki he fonua ni, pea 'oku tōnaki 'a e tautea ko e pa'anga 'e 500 pē ko e ngāue pōpula 'oku 'ikai toe laka hake he ta'u 'e 2. Ko e tautea ko ē 'oku hilifaki heni 'oku fakatatau pē ia pea mo e ngaahi tautea 'oku lolotonga 'i he Lao ko ē *Custom* mo e *Revenue*.

Hou'eiki ko e toenga ko eni e ngaahi kupu 'oku fekau'aki ia pea mo hono pule'i pea mo hono lekooti'i 'a hono fakatau atu 'a e *Sudafed* 'a ia ko e faito'o eni ki he tale pē ko e *cold* pē ko e *flu* 'e malava pē ke fakatau pea 'i hono ngāue'aki 'a e *Sudafed* mo e ngaahi kemikale ko ia 'e malava pē ke ma'u mei ai 'e he ni'ihiki ko eni 'oku nau ngaahi 'a e *illicit drugs* hangē ko e faito'o konatapu pea 'oku 'i ai e ngaahi fakangatangata hono fakatau mo e ngaahi tautea pea 'oku hanga 'e he Lao Fakaangaanga ko eni 'o fokotu'u e lesisita kuo pau ke hiki 'a e hingoa mo e lekooti 'a e tokotaha 'oku ne fai 'a e fakatau koe'uhi pē kapau 'e fakatau 'o lahi 'e malava pē ke faka'uhinga'i 'oku 'ikai ko ha 'ave ia ki ha taha 'oku puke 'oku 'i ai e 'uhinga kehe ia ki hono ngāue'aki 'a e faito'o ko eni.

'I he peesi hono 2 Hou'eiki 'oku 'i ai e kupu 23(d) ko hono tapui hono tuku atu e faito'o ko eni ki he fānau iiki pea 'oku 'i ai mo e tautea mamafa 'oku hilifaki atu ki ai ko e taumu'a pē eni ki hono fakasi'isi'i e ngāue'aki he fānau 'i hono ngāue hala'aki nautolu 'aki hono tākaki e ngaahi *ingredient* ko eni koe'uhí pē ko e taumu'a ke ngaahi'aki e faito'o konatapu.

Hou'eiki ko e toenga 'a e Lao 'oku taumu'a pē ia ki hono hilifaki 'o e ngaahi tautea hono *regulate* fakasi'isi'i pea mo tokoni'i e ngāue 'a e ma'u mafai 'a e Potungāue Mo'ui ko e *Custom* mo e Polisi 'i hono fakahoko 'enau fatongia ke fakasi'isi'i hono 'asi mo hono ngāue'aki 'a e faito'o konatapu he fonua ni.

Hou'eiki ko e ngata ē 'eku fakamatala nounou ko e 'osi 'eku taimi miniti 'e 5 tau hoko atu ki hono lau 'uluaki 'o e Lao Fakaangaanga ko eni kole atu ki he Kalake.

Kalake Tēpile:

Lao Fakaangaanga Fakatonutonu ki he Ngaahi Koloa Faito'o 2021.

Ko e Lao Fakaangaanga ki he Lao ke Fakatonutonu 'a e Lao ki he Ngaahi Koloa Faito'o.

'Oku tu'utu'uni 'e he Tu'i mo e Fale Alea 'o Tonga 'i he Fakataha Alea 'o e Pule'anga 'o pehē.

(1) Hingoa Nounou mo e 'UHINGA'i Lea

(1) 'E ui 'a e Lao ni ko e Lao Fakatonutonu ki he Ngaahi Koloa Faito'o 2021.

'Eiki Sea: Ko ia 'oku loto ke tali hono lau 'uluaki e Lao Fakaangaanga Fika 20(a) 'o e 2021 fakahā mai ho nima.

Kalake Tēpile: 'Eiki Sea 'oku loto ki ai 'a Siasia Pohiva, Semisi Sika, Mateni Tapueluelu, Losaline Ma'asi, Semisi Taulangi Fakahau, Penisimani 'Epenisa Fifita, Mo'ale Finau, 'Eiki Minisitā Mo'ui, 'Eiki Palēmia, 'Eiki Minisitā Ako, 'Eiki Minisitā Lao, 'Eiki Minisitā 'o e *MEIDECC...*

<007>

Taimi: 1145-1150

Kalake Tēpile: 'Eiki Minisitā Polisi, 'Eiki Minisitā Fefakatau'aki, 'Eiki Minisitā Ngoue, Veivosa Taka, Saia Ma'u Piukala, 'Eiki Nōpele Tu'ivakanō, 'Eiki Nōpele Tu'i'āfitu. Loto kotoa e Hou'eiki toko 19.

'Eiki Sea: Mālō Hou'eiki ko u tukuhifo eni ki he Komiti Lao. Hou'eiki tau hoko atu ki he Lao fika 21(a) ko u kole atu pē ke mou fakatokanga'i ko e lao ko eni na'e toki tufa atu 'i heni 'aneuhu 'oku 'i ai e *tick* 'oku 'asi 'i mu'a he Lao Fakaangaanga ko eni, kapau 'oku mou fakatokanga'i 'a e faka'ilonga ko eni ko e *version* totonu eni 'a e Lao Fakaangaanga.

Fakamatala nounou ki he Lao Fakaangaanga Fakatonutonu ki hono Pule'i 'a e Ngaahi Faito'o Ta'efakalao

Hou'eiki te u kamata hoku taimi ko e miniti 'e 5 'oatu ha fakamatala nounou fekau'aki pea mo e Lao Fakaangaanga Fakatonutonu ki hono Pule'i 'o e Ngaahi Faito'o Ta'efakalao. Ko e Lao Fakaangaanga ko eni 'oku ne hanga 'o fakatonutonu 'a e lao lolotonga 'oku ne hanga 'o pule'i 'a e Faito'o Ta'efakalao he fonuá ni, 'a 'i hono fakapalangi ko e *Illicit Drugs Control Act*. Ko e taumu'a 'a e lao ko eni, ke fakatonutonu 'a e ngaahi *Cosmetic Changes* pē ko e ngaahi sipela pea mo e ngaahi tōnounou na'e fakatokanga'i 'oku hā he lao ko eni. Ko e taumu'a pē hono fakatonutonu 'a e ngaahi *issue* ko eni ke tāpuni 'a e ngaahi tafa'aki na'a lava ke hao fakalao ai ha taha 'oku faka'ilo 'i he Lao Fakaangaanga ko eni. 'A ia 'oku hā pē ia 'i he kupu fika 2 'oku ne hanga 'o fakatonutonu 'a e kupu 2 'a ia 'oku fekau'aki eni pea mo e faka'uhinga lea 'a e tufaki.

'I he lao lolotonga na'e 'asi ai 'a e 'mo hono' ka 'oku fakafetongi'aki 'a e 'pē' 'a ia ko e taumu'a, ke malava 'o kau 'a e fo'i 'elemeniti 'e 3 'oku 'uhinga ki ai 'a e tufaki kae 'oua 'e fakataha'i na'a lava pē ke hao ha taha. Mahalo 'e toe mahino ange ia 'i hono fakapalangi.

Ko e fakatonutonu 'e taha 'i he kupu fika 6 'a ia ko e peesi faka'osi 'o e Lao Fakaangaanga ko eni 'oku nounou pē peesi 'e 2. Ko e tēpile 2, ko hono sipela 'i he fakapalangi 'a e kemikale ko e *ephedrine* 'a ia ko hono sipela totonu 'oku fakatonutonu he Lao Fakaangaanga ko eni ko e *ephedrine*.

Ko e taumu'a foki e fo'i lao ko eni Hou'eiki, ke tau hilifaki ha ngaahi tautea 'oku ongo'i 'e he ni'ihi ko eni 'oku nau maumau'i e lao ko eni, te nau toe liukava ai 'enau mo'ui koe'uhi ko 'enau 'ofa he'enau taimi, pea mo 'enau mo'ui pea pehē foki ki he hako tupu e fonua. 'A ia 'oku fakatonutonu e kupu 3 'aki hono hilifaki atu 'a e tautea ko e mate.

Hou'eiki ko e tautea mate foki he fonuá ni 'oku 'osi mo'ui pē ia ki he tāmāte, talisone pea mo e *sedition*. Ko e 'uhinga e tautea hono fakapipiki mai 'a e tautea mate ki he faito'o ta'efakalao, ke toe 'aonga ange 'a e tautea mate he fonua ni, 'aki hano 'ave ki ha me'a 'oku tokanga ki ai 'a Tupou pea mo e Pule'anga ke kau eni 'i he ngaahi kaveinga 'oku fisifisimu'a pea 'oku taumu'a ki ai 'a e ngāue 'a e Fale Alea. 'Oku 'i ai leva 'a e fakakaukau 'oku fakapotopoto ke 'ave ki he kupu 3 'a ia ko e fo'i tefito'i lao ko e kupu 3, 'oku fekau'aki ia mo e ni'ihi 'oku nau *import* pē *export* 'a ia ko hono fakahū mai pē tuku atu ki tu'apule'anga he faito'o ta'efakalao, faito'o konatapu.

'I he lao lolotonga 'oku 'i ai 'a e ngaahi tautea 'oku hilifaki fakatatau ki he lahi 'o e faito'o konatapu 'oku ma'u. Ko e tautea mate 'oku 'ave ia ki ha taha 'oku ma'u 'oku lahiange 'a e faito'o konatapu 'oku ne ma'u 'i he kilokalami 'e 5 pē lahiange. 'A ia 'oku 'ikai ke taumu'a 'a e lao ko eni ki ha taha 'oku ne ngāue'aki 'a e faito'o konatapu, he 'oku 'i ai e fakakaukau ko e ni'ihi ko eni 'e lava pē ke liliu 'enau mo'ui 'aki pē 'a e *rehabilitation* pea mo ha tokoni faka'atamai, laumālie mo e sino mei he kau toketā. Ko ha taha 'oku ma'u lahi hake he kilo 'e nima mahino ia 'oku taumu'a ke ma'u pa'anga mo pisinisi mo fai pisinisi'aki 'a e faito'o konatapu pea ko e 'uhinga ia 'oku hilifaki ai 'a e tautea mamafa 'i he kupu 3.

<008>

Taimi: 1150-1155

'Eiki Sea: Ko e kupu fika 4 fekau'aki ia mo e ni'ihi 'oku ma'u fakalotofonua, pea 'oku 'ikai ke hilifaki, 'a ia ko e tautea tatau pē 'oku fakapipiki atu ki ai kapau 'oku laka hake 'i he

kilokalami 'e nima pē lahi ange, 'oku ngāue pōpula ia ki he mate 'a ia ko e tātaki atu ke fakalahi ki he tēpile lolotonga ke 'uhinga mālie mo fehoanaki 'a e tautea 'oku hilifaki pea mo e hia ko ē na'e fakahoko. Ka lahi hake he kilo 'e nima mahino ia 'oku taumu'a e tokotaha ko ia ke ma'u ha'ane pa'anga pē fai pisinisi 'aki e mo'ui mo e kaha'u 'o e fonua.

Ko e fakatonutonu te u to'o konga lalahi pē Hou'eiki fika, 'i he Kupu 5 'oku tātaki atu 'a e kupu fo'ou ko e 5 (c) Ngaahi Hia 'oku kau ai e fānau 'a ia ko e kupu ko eni 'oku ne hanga 'o fakaivia'i 'a e Polisi pehē foki ki he Pule'anga 'i hono feinga'i ke fakasi'isi'i hono ngāue hala 'aki e fānau he taimi ko ē 'oku 'oku tila ai 'a e ni'ihi ko eni 'i he faito'o konatapu' pea 'oku 'i ai 'a e hangē ha *three strike* kapau 'e ma'u koe 'oku ke ngāue hala'aki e fānau 'i hono fakahoko ho'o hiá 'e lava ke ke mo'ua 'o 'ikai lahi hake he pa'anga 'e taha miliona pē ko e ngāue pōpula 'i ha vaha'atami ngāue pōpula ki he mate 'o 'ikai laka hake 'i he mate. 'A ia kapau, 'e, te ke hoko atu mei ho ta'emaumu lao pea toe mo'ua 'i he Fakamaau'anga te ke fakalaka pea mei he tautea 'uluaki ki he ngāue pōpula ki he mate pea kapau 'e tu'o tolu mai ho ngāue hala 'aki e fānau 'e hangatonu pē ho tautea ki he hilifaki e tautea ko e mate.

Hou'eiki 'i he taimi tatau pē 'oku 'i ai e tu'utu'uni 'i he lao lolotonga fekau'aki pea mo e hiá 'e 'ikai lava ke hilifaki ha tautea mate ki ha taha 'oku ta'u 18 pē ki lalo pē ko ha taha 'oku lolotonga feitama 'a ia ko e ngaahi tu'utu'uni fekau'aki pea mo e tautea mate 'oku kei muimui pē ki ai 'a e ngaahi liliu ko eni 'oku fakahoko hono fakahū atu pē ki he ngaahi tu'utu'uni lolotonga 'oku muimui ki ai 'a e lao ko eni 'a e hiá. Hou'eiki ko e fakamatala nounou ia fokotu'u atu ai pē ke tau lau 'uluaki.

Lord Tu'ivakanō: Sea kātaki fakamolemole pē ko e ki'i, tapu pē mo e Feitu'una kae 'uma'ā e Fale ko e ki'i, ko 'eku 'ai pē pē ko e fakatonutonu pē 'oku tu'u pē ia he lao ko e 'uhinga pē ko ē ki he tamasi'i he 'oku 'uhī he ko hono, ko e *gender* ka ko e 'ai pē ke fakamahino he 'e lava pē ke faka'uhinga'i fakalao ia ka ko e 'ai pē na'a lava, pē 'oku, pē 'oku sai pē 'ene tu'u pehē 'a'ana? Mālō.

'Eiki Sea: Ko ia kātaki pē Hou'eiki te u fakatokanga'i pē eni ka koe'uhī kapau 'e tali hono lau 'uluaki te u kole pē ki he Komiti Lao ke nau vakai'i e faka'uhinga pē 'oku tonu pē 'ikai. Lau 'uluaki.

Lau 'uluaki 'a e Lao Fakaangaanga Fakatonutonu ki hono Pule'i 'o e Ngaahi Faito'o Ta'efakalao 2021

Kalake Tēpile:

Lao Fakaangaanga Fakatonutonu ki hono Pule'i 'o e Ngaahi Faito'o Ta'efakalao 2021

Ko e Lao Fakaangaanga ki he lao ke fakatonutonu 'a e Lao ki hono Pule'i 'o e Ngaahi Faito'o Ta'efakalao.

'Oku tu'utu'uni 'e he Tu'i mo e Fale Alea 'o Tonga he fakataha alea 'o e Pule'anga 'o pehē,

1 Hingoa Nounou mo e 'UHINGA'i Lea

(1) 'E ui 'a e lao ni ko e Lao Fakatonutonu ki hono Pule'i 'o e Ngaahi Faito'o Ta'efakalao 2021.

'Eiki Sea: Ko ia 'oku loto ke tau tali hono lau 'uluaki e Lao Fakaangaanga Fika 21 (a) 2021 fakahā mai ho nima.

Pālōti ki he Lao Fakaangaanga ki hono Pule'i 'o e Ngaahi Faito'o Ta'efakalao 2021

Kalake Tēpile: Sea 'oku loto ki ai 'a Siaso Pohiva, Semisi Sika, Mateni Tapueluelu, Losaline Ma'asi, Semisi Taulangi Fakahau, Penisimani 'Epenisa Fifita, Mo'ale Finau, 'Eiki Minisitā Mo'ui, 'Eiki Minisitā 'o e MEIDECC, 'Eiki Palēmia, 'Eiki Minisitā Pa'anga, 'Eiki Minisitā Ako, 'Eiki Minisitā Lao, 'Eiki Minisitā Fefakatau'aki, Veivoso Taka, 'Eiki Nōpele Tu'ivakanō, 'Eiki Nōpele Tu'i'afitu. Loto ki ai e toko 17.

'Eiki Sea: Ko ia 'oku 'ikai loto ki hono lau 'uluaki e Lao Fakaangaanga fakahā mai ho nima.

Kalake Tēpile: 'Ikai ha fakahā loto ki ai 'Eiki Sea.

'Eiki Sea: Ko ia ko u tukuhiho eni ki he Komiti Lao pea 'oku fakatokanga'i e me'a na'e 'ohake he Fakafofonga Nōpele Tongatapu ke nau vakai'i e faka'uhinga lea ko ē ki he tamasi'i tānaki atu ki he'enu kaveinga ngāue.

<009>

Taimi: 1155-1205

'Eiki Sea: Hou'eiki 'oku tau hoko atu ki he 4.5 'etau 'asenita 'a ia ko e Lipooti Fika 5 2021 'a e Komiti Tu'uma'u ki he Lao na'e 'osi tali fekau'aki mo e Lao Fakaangaanga Fika 22/2021.

Te u kamata 'eku taimi ko e Miniti pē 'e 5 ke 'oatu ha fakamatala nounou fekau'aki 'eni pea mo e Lao Fakaangaanga ki he Ngaahi Faito'o Kona. Hou'eiki ko e Lao Fakaangaanga ko 'eni ko e fo'i tefito'i lao fo'ou pē 'eni ke Pule'i mo ta'ofi hono ngāue hala'aki 'a e Faito'o Kona. Ko e Lao Fakaangaanga ko 'eni 'oku 'ave 'a e mafai ki he 'Eiki Minisita Polisi ki hono pule'i mo ngāue'i 'a e lao ko 'eni pea 'oku taumu'a ke ta'ofi hono ngāue hala'aki 'e he to'utupu 'a e ngaahi faito'o kona. 'A ia 'oku mou 'osi fanongo pē ko e palopalema ko 'eni 'oku uesia ai 'a e hakotupu 'a e fonua pehē ki he ni'ihi 'oku nau kei 'i he ako ko 'enu ngāue hala'aki 'a e ngaahi kemikale hangē ko e naunau fufulu, ko e 'atosi, ko e ngaahi hina fana, lolo mo e 'ū me'a kehekehe pē ke ma'u mei ai 'a e *high*. 'I he tu'u ko 'eni 'i he 'aho ni ko e Lao Fakaangaanga ko 'eni tene hanga 'o tokoni'i mo fakaivia'i 'a e kau ngāue 'i he polisi ki hono pule'i 'a e ngāue hala'aki 'a e ngaahi faito'o kona ko 'eni. 'I he tu'u ko ia 'a e Lao lolotonga 'oku ngāue'aki 'e he kau polisi 'a e Lao ki he konā 'a ia ko e konā mei he 'alokaholo pē ko e inu kava malohi ka 'oku kehe 'a e konā mei he 'alokaholo mei he konā mei he kemikale ko 'eni pea 'oku fiema'u ke 'i ai ha lao kene pule'i 'a hono ngāue hala'aki 'a e ngaahi kemikale ko 'eni. 'A ia 'oku lava pē ke uesia faka'atamai 'a e to'utupu 'i he mihi ko 'eni pea 'oku hanga 'e he Lao ko 'eni 'o fakaivia'i 'a e kau polisi ke 'i ai ha'anau mafai fakalao ke ta'ofi, puke mo to'o ha kemikale 'oku ma'u mei ha taha 'oku ne mihi 'a e ngaahi faito'o kona ko 'eni. 'I he taimi tatau pē 'oku 'i ai 'a e kupu 'i he kupu fika 4 'oku ne ta'ofi ha taha, 'a ia ko ha taha 'oku ta'u lahi hake 'i he ta'u 18 'i hono tufaki pē 'ave ha ngaahi kemikale pehē ni ki he taha 'oku kei si'i pē 'oku 'i lalo he ta'u 18 'oku ne 'osi 'ilo ko e 'uhinga 'oku fiema'u ai 'e he tokotaha ko 'eni ke ma'u ha'ane *high* pē ngāue ta'efakapotopoto'aki 'a e kemikale ko 'eni.

Ko e fakalea 'a e kupu ko 'eni 'oku ne faka'atā pē ha taha 'oku ta'u si'i hifo he 18 ke ne fakatau pē ma'u 'a e kemikale ko 'eni 'o kapau 'oku ai ha ngaahi 'uhinga fakalao pē fakapotopoto hangē ko ha taha 'oku faka'uli ki he pausa ke 'utu ha'ane me'alele. 'Oku kehe ia mo ha taha 'oku taumu'a 'ene 'alu ki he pausa ke ma'u 'a e ngaahi kemikale ko 'eni ke mihi pē ma'u mei ai ha'ane *high*.

‘Oku ai mo e mafai ke pule’i ha faito’o kona mei he taha ko e mafai ko ‘eni ‘oku ‘ave ia ki he polisi ‘i he kupu 6 ‘a ē na’a ku ‘osi lave ki ai kimu’a ki he ngāue’aki ‘e he polisi ‘enau fakapotopoto ‘i he taimi ‘oku puke ai ‘a e ni’ihi ko ‘eni. ‘A ia ko e me’a ‘eni ‘oku lolotonga hoko he taimi ni ka ‘oku te’eki ke ‘i ai ha ivi fakalao ‘oku ‘ave ki he polisi ki he tafa’aki ko ‘eni.

‘I he peesi faka’osi, ko e lao ko ‘eni ‘oku kupu pē ‘e 7, ‘i he kupu 7 ‘oku fakaivia ‘a e Minisita Polisi ‘i he loto ki ai ‘a e Kapineta ke fa’u ha ngaahi *regulations* ‘a ia ko e ngaahi *regulations* ko ‘eni ke hilifaki mo ha ngaahi tautea ‘ikai to e laka hake ‘i he taha mano pehē foki mo e ngaahi *regulations* ki hono sivisivi’i mo e founa hono ngāue’i hono tesa ‘a e ni’ihi ko ‘eni ‘oku fakamahamahalō e kau polisi nau ngāue’aki e faito’o konatapu’ ‘a e faito’o tapu’ koná. Hangē pē ko e ma’u kava mālohí mo e *alcohol* ‘oku ‘i ai e founa ki hono sivi’i e ni’ihi ‘oku nau ma’u ‘a e *limit* ‘oku ta’efakalao e taimi ko ē ‘oku nau faka’uli aí. Ko e sivi toto pe ko e *inhale* e me’a ko ē ‘oku te puhi ki he misini ko ē ‘oku te puhi ki ai. ‘Oku ‘i ai e ngaahi founa ‘e malava pē ke ngāue’aki ‘e he polisi ‘i ha ngāue vāofi pea mo e Potungāue Mo’uí ke sivi’i ‘a e fānau pe ko ha taha ‘oku ne ma’u ‘a e faito’o kona. ‘A ia ko e fakamatala nounou pe ia Hou’eiki ki he lao nounou ko ení, peesi pē ‘e 3 ka ‘oku ‘i ai e tui ‘e tokoni ki he ngāue ‘a e polisi mo e Pule’angá ki hono fakasi’isi’i hono ngāue hala ‘aki hetau to’utupu’ ‘a e faito’o koná. Ko e ngata ia ‘eku miniti ‘e 5 Hou’eiki. Te u kole ki he Kalaké ke lau ‘uluaki e Lao Fakaangaanga ko ení.

Kalake Tēpile:

LAO FAKAANGAANGA KI HE NGAahi FAITO’O KONA 2021.

KO E LAO FAKAANGAANGA KI HA LAO KE TAPUI ‘A HONO NGĀUE HALA’AKI ‘A E NGAahi FAITO’O KONA MO E NGAahi TAUMU’A FEKAU’AKI.

‘Oku tu’utu’uni ‘e he Tu’i mo e Fale Alea ‘o Tonga ‘i he Fakataha Alea ‘o e Pule’angá ‘o pehē:

1. Hingoa Nounou.

‘E ui ‘a e Lao ni ko e Lao ki he Ngaahi Faito’o Kona 2021.

‘**Eiki Sea:** Ko ia ‘oku loto ke tau tali hono lau ‘uluaki e Lao Fakaangaanga Taautaha Fika 22/2021 fakahā mai ho nima.

Lau ‘uluaki ‘a e Lao Fakaangaanga ki he Ngaahi Faito’o Kona 2021

Kalake Tēpile: Sea ‘oku loto ki ai ‘a Siaosi Pohiva, Semisi Sika, Mateni Tapueluelu, Losaline Ma’asi, Semisi Tauelangi Fakahau, Penisimani ‘Epenisa Fifita, Mo’ale Finau, ‘Eiki Minisitā Mo’ui, ‘Eiki Minisitā e Ngaahi Ngāue Fakalotofonua, ‘Eiki Minisitā e *MEIDECC*, ‘Eiki Palēmia, ‘Eiki Minisitā Pa’anga, ‘Eiki Minisitā Ako, ‘Eiki Minisitā Lao, ‘Eiki Minisitā Toutai, ‘Eiki Minisitā Polisi, ‘Eiki Minisitā Fefakatau’aki, Veivosā Taka, Saia Ma’u Piukala, ‘Eiki Nōpele Tu’ivakanō, ‘Eiki Nōpele Tu’i’āfitu. Loto kotoa ki ai e Hou’eikí, toko 21.

‘Eiki Sea: Mālō Hou’eiki. Ko u tukuhifo eni ki he Komiti Lao. Tau hoko atu Hou’eiki ki he Lao Fakaangaanga Taautaha faka’osi ‘i he’etau ‘asenitá ‘a ia ko e fika 4.6. Na’e ‘osi tali mei he lipooti mei he Komiti Lao. Te u kamata ‘eku taimi he taimi ni miniti ‘e 5 fakamatala nounou fekau’aki pea mo e Lao Fakaangaanga Fakatonutonu Fika 3 ki he Lao ‘o e Konisitūtone.

Hou’eiki ko e lao ko eni ‘oku nounou ‘aupito peesi pē ‘e 1 pea ‘oku kupu pē ‘e 2. ‘A ia ko e kupu 1 ko e hingoa nounou angamaheni pē ngaahi Lao Fakaangaanga ka ko e kupu fika 2 fekau’aki ia pea mo e fakatonutonu ki he kupu 23 ‘o e Konisitūtone. Ko e Lao Fakaangaanga ko eni Hou’eiki ‘oku ne hanga ‘o fakatonutonu ‘a e kupu 23 ‘a ia ‘oku hā ai e ngaahi me’a ‘oku tapu ke ma’u ‘e ha taha kuo mo’ua ‘i ha hia. Fekau’aki tonu eni pea mo e ha taha pē ‘oku ngāue ‘i he Pule’angá pehē foki ki ha taha ‘oku Mēmipa ‘i he Fale Aleá ka ‘oku fekau’aki tonu eni mo e Hou’eiki Mēmipa Hou’eiki ka ko e fakatonutonu ki he kupu 23 ke fakafoki e kupu 23 mei he tu’unga lolotongá.

‘A ia na’e liliu ‘i he 2013 ki he tu’unga na’e ‘i ai ki mu’á ‘a ia ko e *original version* ‘a e Konisitūtone na’e hā he kupu 23 ‘oku toe fakahū pē ‘i he Lao Fakaangaanga ko eni. Hou’eiki ko e ‘uhinga ‘oku fokotu’u atu ai ‘a e Lao Fakaangaanga ko eni koe’uhí na’e ‘i ai e ngaahi me’a na’e hoko na’e makatu’unga ai hono liliu mai e kupu 23 he 2013 pea na’e ‘i ai e ngaahi me’a na’e hoko ‘i he kamata’anga ko ē ta’u ni ‘oku makatu’unga ai hono fokotu’u mai e liliu ko eni.

Pea ‘i he taimi tatau pē Hou’eiki na’e fakatokanga’i he Komiti Lao ‘oku ‘i ai ‘a, ‘e malava pē ke ‘oua ngata ‘i hono liliu ki he *original* pe ko e tu’unga na’e ‘i ai e kupu 23 kimu’á kae malava pē ke toe fakalelei’i ke ‘oua toe ‘i ai ha tō kehekehe pe ko ha ma’u hala ‘i hono faka’uhinga’i e kupu 23 ‘i he kaha’ú. Pea ‘i he’ene pehē ‘oku ‘i ai ‘a e pou pou ki he fokotu’u na’e ‘omai mei he Komiti Lao ko e ngaahi liliu ko iá mo e ngaahi fakalelei ‘e toki fakakakato ia ‘o kapau ‘e tali he Fale ni hono lau ‘uluaki fakafoki ki he Komiti Lao ko e ‘uhinga ...

<002>

Taimi: 1205-1215

‘Eiki Sea: ... ke fakahoko ai ‘a e ngaahi fakalelei ko ia ki he fokotu’u ko eni. ‘A ia ko hono fakamatala nounou ko e taumu’a ‘o e lao ko eni ke fakafoki ‘a e kupu 23 ki he tu’unga na’e ‘i ai kimu’a he liliu ko ē 2013, ka ‘i he taimi tatau pē kapau ‘e tali ‘e he Fale ni, ‘e tukuhifo ki he Komiti Lao ‘oku ‘i ai ‘a e ngaahi fakalelei ‘e tokoni ki he founga ngāue ko eni ‘a e Fale, toki fakahū mai ‘ene foki mai ke lau tu’o 2.

Ko ia pē ‘a e fakamatala nounou Hou’eiki, te u kole ki he kalake ke hoko atu hono lau ‘uluaki.

Lau ‘uluaki ‘a e Lao Fakaangaanga Fakatonutonu Fika 3 ki he Lao ‘o e Konisitūtone ‘o Tonga 2021

Kalake Tēpile:

LAO FAKAANGAANGA FAKATONUTONU FIKA 3 KI HE
LAO ‘O E KONISITUTONE ‘O TONGA 2021

KO E LAO FAKAANGAANGA KI HA LAO KE FAKATONUTONU ‘A E LAO
‘O E KONISITUTONE ‘O TONGA

‘Oku Tu’utu’uni ‘e he Tu’i mo e Fale Alea ‘o Tonga ‘i he Fakataha Alea ‘o e Pule’anga ‘o pehē:

1. HINGOA NOUNOU

- 1) ‘E ui ‘a e Lao ni ko e Lao Fakatonutonu Fika 3 ki he Lao ‘o e Konisitūtone ‘o Tonga 2021.

‘Eiki Sea: Ko ia ‘oku loto ke tau tali hono lau ‘uluaki ‘a e Lao Fakaangaanga Tautaha e Mēmipa, Fika 24(a)/2021, fakahā mai ho nima.

Kalake Tēpile: ‘Eiki Sea ‘oku loto ki ai ‘a Siaso Pohiva, Semisi Sika, Mateni Tapueluelu, Losaline Ma’asi, Semisi Taulangi Fakahau, Penisimani ‘Epenisa Fifita, Mo’ale Finau, ‘Eiki Minisitā Mo’ui, ‘Eiki Minisitā Ngaahi Ngāue Fakalotofonua, ‘Eiki Minisitā ‘o e *MEIDECC*, ‘Eiki Palēmia, ‘Eiki Minisitā Pa’anga, ‘Eiki Minisitā Ako, ‘Eiki Minisitā Lao, ‘Eiki Minisitā Ngoue, ‘Eiki Minisitā Polisi, ‘Eiki Minisitā Fefakatau’aki, Veivosa Taka, Saia Ma’u Piukala, ‘Eiki Nōpele Tu’ivakano, ‘Eiki Nōpele Tu’i’āfitu. Loto kotoa ki ai ‘a e Hou’eiki ko e toko 21.

‘Eiki Sea: Mālō Hou’eiki, tukuhiho eni ki he Komiti Lao. Hou’eiki ‘oku ou fakamālō atu ‘i he lava ‘etau ‘asenita fika 4, ko e fika 5 ‘etau ‘asenita ko e ngaahi Līpooti Fakata’u, tau fakamālō ki he ‘Eiki Palēmia kuo fakahū mai ‘a e Līpooti Fakata’u ‘a e ‘Ofisi Palēmia ki he ta’u 2020/21, te u kole ange ki he kalake ke lau mai ‘a e tohi fakahū mai ‘aki ‘a e līpooti ko eni.

Lipooti Fakata’u ‘a e ‘Ofisi Palēmia ki he 2020/21

Kalake Tēpile:

‘Ulu’i tohi pē ‘a e ‘Ofisi ‘o e Palēmia.

Lord Fakafanua,
Sea ‘o e Fale Alea,
Fale Alea ‘o Tonga,
Nuku’alofa.

‘Eiki Sea,

Fakatatau ki he kupu 51 (5) ‘o e Konisitūtone ‘oku ou lāngilangi’ia ke fakahoko atu ‘a e Fakamatala Fakata’u ‘a e ‘Ofisi ‘o e Palēmia ki he Ta’u Fakapa’anga 2020/2021.

Faka’apa’apa atu,
Hon. Rev. Dr. Pohiva Tu’i’onetoa, (Fakamo’oni ki ai)
Palēmia.

Mālō Sea.

‘Eiki Sea: Me’a mai ‘a e ‘Eiki Palēmia, Tongatapu 4? ‘Eiki Palēmia.

‘Eiki Palēmia: Tapu mo e Feitu’una Sea, pea tapu mo e Hou’eiki Mēmipa ‘o e Fale Alea ‘o Tonga. Ko e līpooti eni foki ‘a e Palēmia, ki he ‘Ofisi ‘o e Palēmia ki he 2020/21 ‘a ia ko e feinga pē Sea ke *update* mai ‘a e līpooti ‘a e ‘Ofisi ko eni ‘o e Palēmia, hangē pē ko e me’a ko

ia na'e fai ki ai 'a e feme'a'aki 'i he kamata'anga 'o e to'u Fale Alea ko eni, 'i ai 'a e tokanga ki ai 'a e Fale ni 'i he kamata'anga, pea ko ia 'oku lava mai 'a e līpooti ko eni, pea 'oku ou fakamālō atu ai pē ki he Sekelitali Pule kae 'uma'ā 'a e kau ngāue 'a e 'Ofisi 'o e Palēmia ki hono 'omai.

Ko e ngaahi tefito 'i ngāue foki 'a e 'Ofisi 'o e Palēmia ko e tokanga 'i fakalukufua 'a e Pule'anga pea mo e Kapineti, pea ko e meimei ko e 'ū me'a lahi pē ia 'i he fononga mai ko eni 'a e ta'u kuo 'osi ko e Koviti, Koviti 19, pea mo e ngaahi fiema'u vivili 'a e fonua na'e tokanga 'i 'e he Potungāue. Ko hono ki 'i vahevahe pē foki 'a e Potungāue 'oku 'i ai 'a e kongā ai 'e 8, 'oku 'i ai 'a e Va'a pē ko eni ki he Pule'i, pea mo e 'Ofisi 'o e Kapineti, pea mo 'i ai mo e Va'a ki Tu'apule'anga, Va'a ki he Palani Fakafonua, pea mo e Va'a ki he Fakalakala ko ia 'a e Ngaahi Kolo, kau 'Ofisakolo, pea mo e Va'a ki he Me'a Fakalao, pea mo e 'Ofisi 'o e Ongo Kovana, 'oku 'i he Potungāue.

'Oku ou fokotu'u atu Sea ke tali 'a e līpooti, mālō Sea.

Eiki Sea: Me'a mai Tongatapu 4.

Fokotu'u Tongatapu 4 ke tukuhifo e Lipooti Fakata'u 'a e 'Ofisi Palēmia 2020/2021 ki he Komiti Kakato

Mateni Tapueluelu: Tapu mo e Feitu'una 'Eiki Sea pea pehē ki he Hou'eiki Mēmipa 'o e Fale Alea 'o Tonga. Kole atu Sea ke tukuhifo eni ki he Komiti Kakato. Mālō Sea.

Eiki Sea: Hou'eiki ko e fokotu'u eni ke tukuhifo ki he Komiti Kakato, 'oku 'i ai ha pou pou?

Kole atu ki he kalake ke tau pālōti. Ko ia 'oku loto ke tau tali ke tukuhifo e Līpooti 'a e 'Ofisi 'o e Palēmia ki he Komiti Kakato, fakahā mai ho nima.

Kalake Tēpile: 'Eiki Sea 'oku loto ki ai 'a Semisi Sika, Mateni Tapueluelu, Losaline Ma'asi, Semisi Taelangi Fakahau, Penisimani 'Epenisa Fifita, Mo'ale Finau, 'Eiki Minisitā Mo'ui, 'Eiki Minisitā Ngaahi Ngāue Fakalotofonua, 'Eiki Minisitā 'o e MEIDECC, 'Eiki Palēmia, 'Eiki Minisitā Pa'anga, 'Eiki Minisitā Ako, 'Eiki Minisitā Lao, 'Eiki Minisitā Ngoue, 'Eiki Minisitā Fefakatau'aki, Saia Ma'u Piukala, 'Eiki Nōpele Tu'ivakano, loto ki ai 'a e toko 17.

Eiki Sea: Ko ia 'oku 'ikai loto ki he fokotu'u fakahā mai ho nima.

Kalake Tēpile: 'Oku 'ikai ha fakahāloto pehē 'Eiki Sea.

Eiki Sea: Mālō Hou'eiki ko 'ene ngata ia 'etau 'asenita ngāue ki he 'aho ni, te u toloi fanongonongo 'a e Fale, mou me'a hake ke tau kelesi.

Kelesi

(Na'e fakahoko pē 'e he 'Eiki Sea 'o e Fale Alea)

<005>